

Odgoda rađanja i neimanje djece u europskim zemljama

Brković, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:435976>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Diplomski sveučilišni studij Ekonomija

**ODGODA RAĐANJA I NEIMANJE DJECE U EUROPSKIM
ZEMLJAMA**

Diplomski rad

Anamarija Brković

Zagreb, rujan 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Diplomski sveučilišni studij Ekonomija

**ODGODA RAĐANJA I NEIMANJE DJECE U EUROPSKIM
ZEMLJAMA**

**DELAYED CHILDBEARING AND CHILDLESSNESS IN
EUROPEAN COUNTRIES**

Diplomski rad

Student: Anamarija Brković

JMBAG: 0067528647

Mentor: dr. sc. Petra Međimurec

Zagreb, rujan 2021.

Anamarija Brković

Ime i prezime studenta/ice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je _____ diplomski rad _____

(vrsta rada)

isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

U Zagrebu,

Brković A.

(potpis)

Sažetak

U ovom radu istražuju se odgoda rađanja i neimanje djece u europskim zemljama. Postavljena su tri ključna cilja. Kao prvo, želi se istražiti je li veća prosječna dob pri rađanju prvog djeteta povezana sa nižim fertilitetom i, kao drugo, je li u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta veća i razina neimanja djece. Treći cilj jest istražiti kako se u europskim zemljama razlikuju majke od žena bez djece. Odnosno, želi se vidjeti kako se žene razlikuju prema broju djece s fokusom na čimbenike koji su u literaturi prepoznati kao relevantni, poput obrazovanja i bračnog statusa. Dobiveni rezultati potvrđuju hipotezu da kako raste prosječna dob pri rađanju prvog djeteta, tako stopa totalnog fertiliteta opada. Također, u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta raste razina neimanja djece kod žena. Analiza podataka iz Europskog društvenog istraživanja za žene u dobi od 30 do 59 godina pokazala je da u svakoj od petogodišnjih razmatranih dobnih kohorti postoji razlika u prosječnom broju djece između žena koje su u braku, koje nikad nisu bile u braku ili koje su udovice i razvedene te da se prosječan broj djece razlikuje između žena s niskim, srednjim i visokim obrazovanjem. Nadalje, obrazovanje je povezano s imanjem/neimanjem djece samo u najmlađoj dobnj skupini (od 30 do 34 godine). U ostalim analiziranim dobnim skupinama ne postoji povezanost između obrazovanja i imanja/neimanja djece. S druge strane, bračni status je povezan s imanjem/neimanjem djece u svim promatranim dobnim skupinama (30 do 59 godina).

KLJUČNE RIJEČI: odgoda rađanja, neimanje djece, europske zemlje, stopa totalnog fertiliteta, prosječna dob pri rađanju, obrazovanje, bračni status

Summary

This paper investigates delayed childbearing and childlessness in European countries. There are three key objectives. First, to investigate whether a higher mean age at the birth of the first child is associated with a lower total fertility rate. Second, to investigate if countries with a higher mean age at the birth of the first child also have higher levels of childlessness. The third goal is to investigate how mothers differ from childless women in European countries and to see how women differ according to the number of children, while focusing on factors identified in the literature as relevant, such as education and marital status. The obtained results confirm the hypothesis that as the mean age at the birth of the first child increases, total fertility rate decreases. Also, in countries with a higher mean age at the birth of the first child, the level of childlessness among women is higher. Analysis of data from the European Social Survey for women aged 30 to 59 showed that in each of the five-year age cohorts considered there exists a difference in the average number of children between married, unmarried or widowed and divorced women. Also, the average number of children differs between women with low, medium and higher education. Furthermore, education is related to having/not having children only in the youngest age group (30 to 34 years). In the other age groups analysed, there is no connection between education and having/not having children. On the other hand, marital status is related to having/not having children in all observed age groups (30 to 59 years).

KEY WORDS: delayed childbearing, childlessness, European countries, total fertility rate, mean age of women at childbirth, education, marital status

Sadržaj:

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Metode istraživanja i izvori podataka	2
1.3. Sadržaj i struktura rada	2
2. FERTILITET U EUROPSKIM ZEMLJAMA	4
2.1. Trendovi u kretanju razine fertiliteta	4
2.2. Trendovi u dobi u kojoj žene rađaju	10
2.3. Trendovi u neimanju djece	12
3. POSTOJEĆA LITERATURA O ODGODI RAĐANJA I NEIMANJU DJECE	17
3.1. Dosadašnja istraživanja o odgodi rađanja	17
3.2. Dosadašnja istraživanja o neimanju djece	22
4. EMPIRIJSKA ANALIZA ODGODE RAĐANJA I NEIMANJE DJECE U EUROPSKIM ZEMLJAMA	26
4.1. Podaci, varijable i statističke metode	26
4.2. Čimbenici povezani s odgodom rađanja i neimanjem djece u europskim zemljama	28
4.3. Sažetak dobivenih rezultata	36
5. ZAKLJUČAK	38
LITERATURA	40
Popis tablica	44
Popis grafikona	45
Prilozi	46
Životopis	52

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

U današnje vrijeme demografska pitanja su vrlo aktualna te sve učestalije zanimaju i širu javnost. Brojni stručnjaci, vlade i institucije uviđaju da konstatni višedesetlječni problem sve manjeg rađanja djece nije samo trenutna pojava već postaje problem kojem se treba ozbiljno pristupiti (Beaujouan i Sobotka, 2019; Sobotka, 2017). U Europi nema niti jedne države koja nije osjetila pad broja rođene djece te sve učestaliju odgodu rađanja djece (Beaujouan, 2020; Sobotka, 2017; Sobotka i Beaujouan, 2018).

Postoji bogata literatura koja se bavi fertilitetom i njegovim čimbenicima. Ubrzani način života, sudjelovanje žena na tržištu rada, sve veća obrazovanost žena i želja za poslovnim uspjehom mogu se povezati s odlukama o fertilitetu. Imanje djeteta danas postaje tzv. oportunitetni trošak (Čipin, 2011; Čipin, Međimurec i Vlah Jerić, 2016). Žene često odluku o imanju djeteta odgađaju za kasniju životnu dob. Stoga se odgoda rađanja smatra jednim od glavnih čimbenika niskog fertiliteta. Ranije je bila normalna pojava da žena stupi u brak i prvo dijete rodi u ranim 20-ima. Danas su sve učestalija sklapanja brakova i prva rađanja prebačena za kasne 20-e i rane 30-e godine (Nitsche i Hayford, 2020). Nitsche i Hayford također ističu da kasno stupanje u brak može rezultirati odustanjem od rađanja ili, u nekim slučajevima, trudnoća se odvija u kasnim 30-ima i 40-ima. Sve to rezultira padom nataliteta među tim dobnim skupinama. Prema UN-u (2021) stopa totalnog fertiliteta (TFR) je u svim europskim zemljama u 2019. puno niža od granice 2,1 koja je potrebna da bi se broj stanovništva mogao obnovljati. Osim nižeg fertiliteta s odgodom rađanja povezuje se i neimanje djece. S odgodom rađanja i protokom vremena želja za imanjem djece u kasnijoj dobi opada te dio njih na kraju izgubi želju za rađanjem ili jednostavno više nema tu reproduktivnu moć (Verweij, Mills, Snieder i Stulp 2020). Samim time svi planovi u prošlosti o rađanju za kasnije dobi se ne ostvaruju.

Ovaj diplomski rad istražuje odgodu rađanja i imanje/neimanje djece u europskim zemljama. Glavni ciljevi rada jesu:

- istražiti je li veća prosječna dob pri rađanju prvog djeteta povezana s nižim TFR-om
- je li u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta veća i razina neimanje djece
- istražiti kako se u europskim zemljama razlikuju majke od žena bez djece, odnosno kako se razlikuju žene prema broju djece, s fokusom na čimbenike koji su u literaturi prepoznati kao relevantni (npr. obrazovanje i bračni status).

Također, u radu se daje pregled trendova o fertilitetu i ostalim čimbenicima koji se odnose na odgodu rađanja i neimanje/imanje djece.

1.2. Metode istraživanja i izvori podataka

U empirijskom dijelu rada, za prva dva postavljena cilja, se koriste podaci na razini zemalja koji su preuzeti s Eurostat-a i Human Fertility Database-a. Za treći cilj u radu izvor podataka jest Europsko društveno istraživanje (ESS) iz posljednje, devete runde. Anketni podaci, skinuti iz te baze podataka, su na razini pojedinaca i korišteni su u empirijskom dijelu ovog diplomskog rada kako bi se istražilo kako se u europskim zemljama razlikuju majke od žena bez djece odnosno kako se razlikuju žene prema broju djece, s fokusom na bračni status i obrazovanje. Osim tih podataka, u radu se koriste podaci i iz drugih relevantnih izvora kao što su OECD i UN. Ti podaci se koriste u pregledu trendova u fertilitetu, odgodi rađanja i neimanju djece. Nadalje, u okviru teorijskog dijela koriste se relevantni sekundarni izvori koji uključuju domaću i stranu literaturu u vidu stručnih knjiga, znanstvenih radova te znanstvenih članaka i časopisa.

U okviru istraživanja koristi se dijagram raspršenosti pomoću kojeg se grafički analizira povezanost između prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta i TFR-a te se provodi korelacijska analiza. Također, dijagram raspršenosti se koristi za analizu povezanosti između razine neimanja djece i prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta. Uz to je isto provedena korelacijska analiza. Koristeći se anketnim podacima, testira se povezanost između majčinstva i obrazovanja hi kvadrat testom odnosno povezanost između majčinstva i bračnog statusa. Nadalje, pomoću ANOVA tablice testira se postoji li razlika u prosjecima među grupama odnosno u ovom slučaju su grupe bračni statusi i obrazovne kategorije. Pojednostavljeno, ispituje se da li se prosječni broj djece razlikuje za pojedine bračne statuse odnosno da li se prosječan broj djece razlikuje za pojedine obrazovne kategorije. Ako je signifikantan rezultat ANOVA tablica nam govori da neka razlika postoji.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Rad je strukturiran u pet poglavlja. Uvodni dio se odnosi na definiranje predmeta i cilja rada. Objašnjava koje će se metode istraživanja koristiti i koji izvori podataka te kakav je sadržaj i struktura diplomskog rada.

U drugom dijelu se daje grafički i opisni uvid o najbitnijim pokazateljima koji se odnose na odgodu rađanja djece te kakvo je stanje razine fertiliteta u europskim zemljama. U zadnjem dijelu ovog poglavlja prikazani su trendovi koji se odnose na drugu bitnu temu rada, a to je neimanje djece. Taj dio je također baziran na razini europskih zemalja.

Zatim treći dio daje pregled teorijske i empirijske literature o odgodi rađanja i neimanju djece u europskim zemljama. Time se želi približiti temi ovog rada na način što će se prikazati kako su drugi istraživali ovu temu i koje su zaključke donosili. Na temelju tog djela se bazira ono što će se raditi u četvrtom poglavlju rada.

Četvrto poglavlje daje empirijsku analizu međupovezanosti odgode rađanja i neimanje djece u europskim zemljama te se prikazuju dobiveni rezultati o kojima se raspravlja.

Za kraj nakon iznesenog zaključka se daje popis literature, grafikona i tablica prikazanih u radu, prilozi te životopis autora rada.

2. FERTILITET U EUROPSKIM ZEMLJAMA

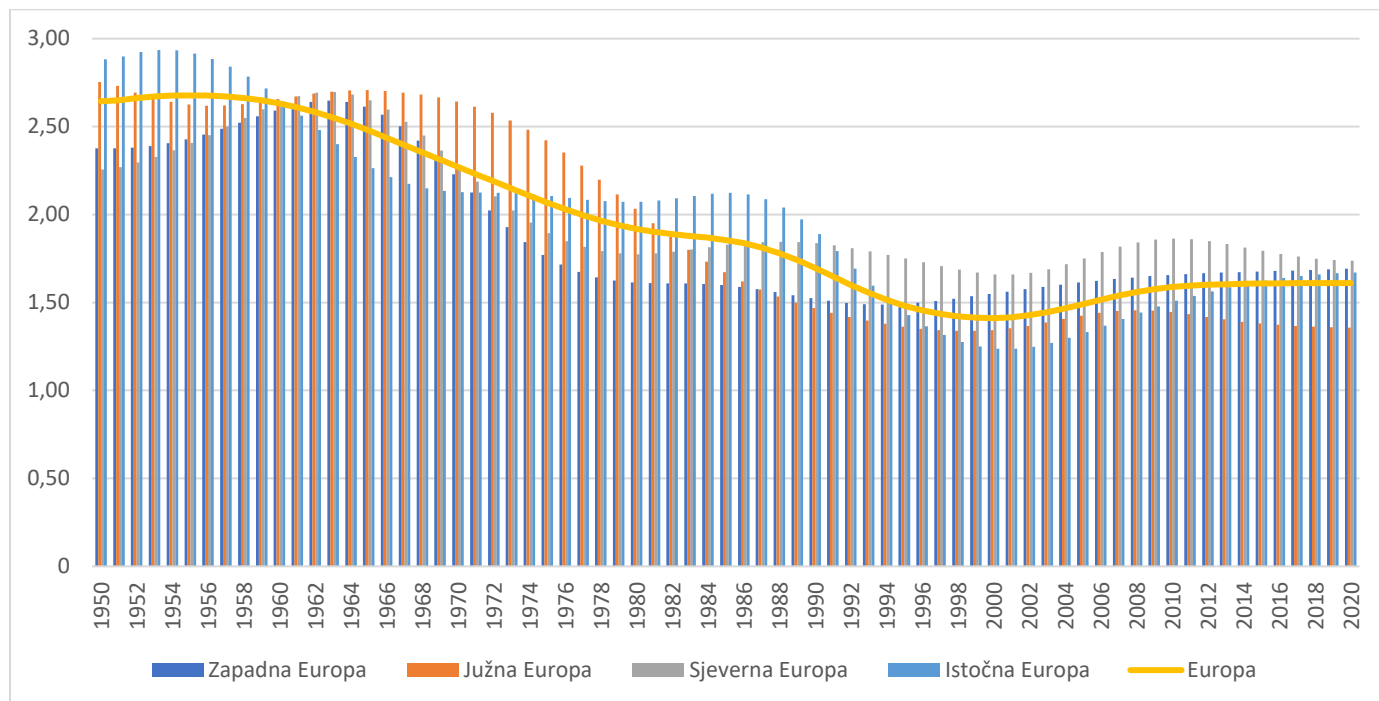
U današnjim vremenima se cijela Europa susreće s niskom pa i vrlo niskom razinom fertiliteta. Promjene u društvu uvelike utječu na smjer i trend kretanja glavnih pokazatelja u fertilitetu (Čipin, 2011). Tako je u većem dijelu Europe, posebice u istočnoeuropskim zemljama, glavnu riječ vodio režim koji je u to vrijeme bio prisutan. Osobni izbori su bili ograničavani totalitarnim režimom te je prije prijelaza na 1990. godinu uočena vrlo niska disperzija u starosti pri rođenju prvog djeteta (Philipov, 2017). Nakon tog perioda, kada je taj režim urušen, dolazi do naglog odstupanja u starosti pri prvom rođenju usporedno s porastom stope srednje dobi i pada totalne stope fertiliteta (TFR). Posebno se treba obratiti pažnja na najbitniji pokazatelj fertiliteta a to je totalna stopa fertiliteta. Ujedno je i jedan od najboljih pokazatelja stanja fertiliteta i najprikladnija mjera pomoću koje se uspoređuju razine rodnosti među različitim područjima.

Ovo poglavlje želi pobliže prikazati kretanje fertiliteta i njegovih najvažnijih čimbenika kroz određeni vremenski period na razini europskih zemalja. Također se želi dati prikaz trendova odgode rađanja za kasniju životnu dob, uključujući i neimanje djece do koje se u konačnici posljedično dolazi.

2.1. Trendovi u kretanju razine fertiliteta

Da bi bolje i jasnije razumjeli problem odgode rađanja djece prvi pokazatelj jest vidjeti kakvo je kretanje stope totalnog fertiliteta. Prema demografskim izučavanjima to je, uz prosječnu dob pri rađanju, najbolja metoda odnosno pokazatelj (ESHRE Capri Workshop Group, 2005). Prvi grafikon daje prikaz kretanja na razini Europe i geografskih dijelova Europe. Na taj način se želi uvidjeti koji dio Europe je potencijalno najpogođeniji. Za bolji uvid u kretanje stope totalnog fertiliteta uzet je cjelokupni dostupni vremenski niz iz UN-ove baze podataka od 1950. do 2020. godine.

Grafikon 1 Kretanje stope totalnog fertiliteta na razini Europe i dijelova Europe od 1950. do 2020. godine

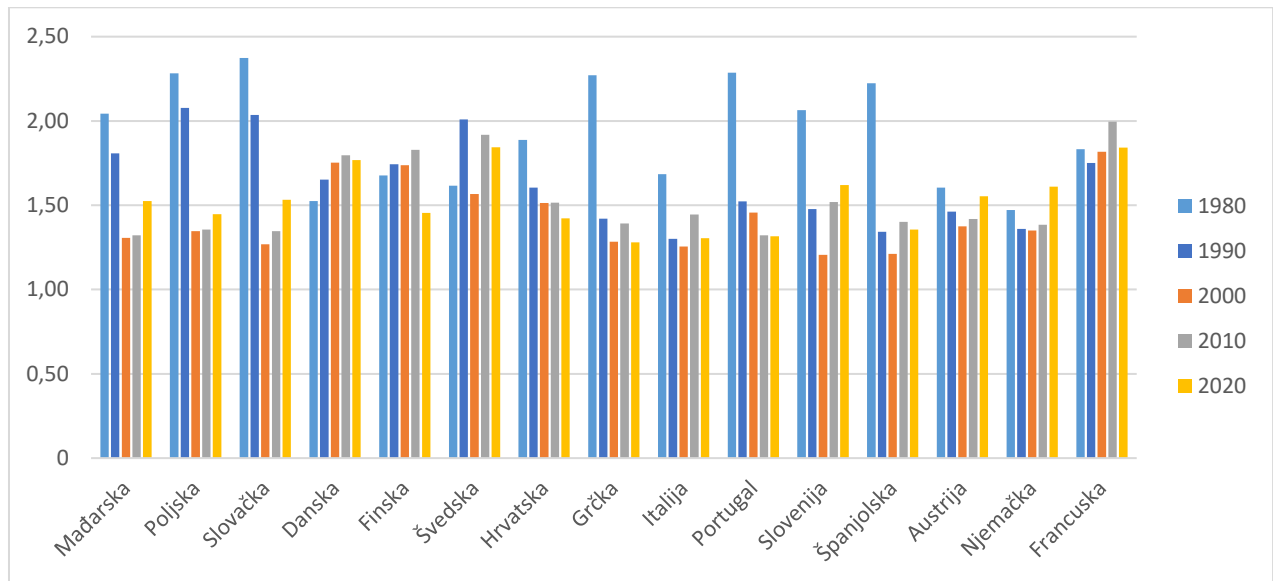

Izvor: UN (2021)

Iz grafikona je vidljiv konstantni pad stope totalnog fertiliteta kroz promatrano razdoblje. Najveći pad doživljava južna Europa koja je na početku promatranog razdoblja bila na najvišoj razini od 2,75 da bi do kraja 2020. godine pala na razinu od 1,36. Jedino je istočna Europa, u početnim promatranim razdobljima, bila na maloj višoj razini (2,88) od juga. Najmanji pad doživljava sjever Europe gdje se stopa totalnog fertiliteta kretala od 2,26 do 1,74. Sve do 70-ih globalne stope plodnosti pokazivale su oštru podjelu između „razvijenih“ i zemalja u razvoju gdje su zemlje u razvoju imale više stope totalnog fertiliteta (Sobotka, 2017). Grafički promatrano, na razini Europe, TFR pada ispod 2,1 od 1974. godine. Može se zaključiti da se nakon te godine stanovništvo Europe ne obnavlja. Krajem 90-ih godina dolazi do blagog rasta stope totalnog fertiliteta, ali je i dalje nizak i ispod razine obnavljanja stanovništva. Usporedbe radi, stanovništvo SAD-a do 2011. godine ima dovoljnu stopu totalnog fertiliteta na razini obnavljanja stanovništva (Nitsche i Brückner, 2021). To je jedan od razloga zašto je većina promatrane literature usredotočena na europski kontekst.

Sljedeći grafikon prikazuje kretanje te iste stope ali na razini odabranih europskih zemalja. Tako su iz sjeverne, istočne, južne i zapadne Europe uzete pojedine zemlje koje će se i kasnije kroz rad spominjati.

Grafikon 2 Kretanje stope totalnog fertiliteta na razini pojedinih EU zemalja kroz desetljeća (1980., 1990., 2000., 2010., 2020.)

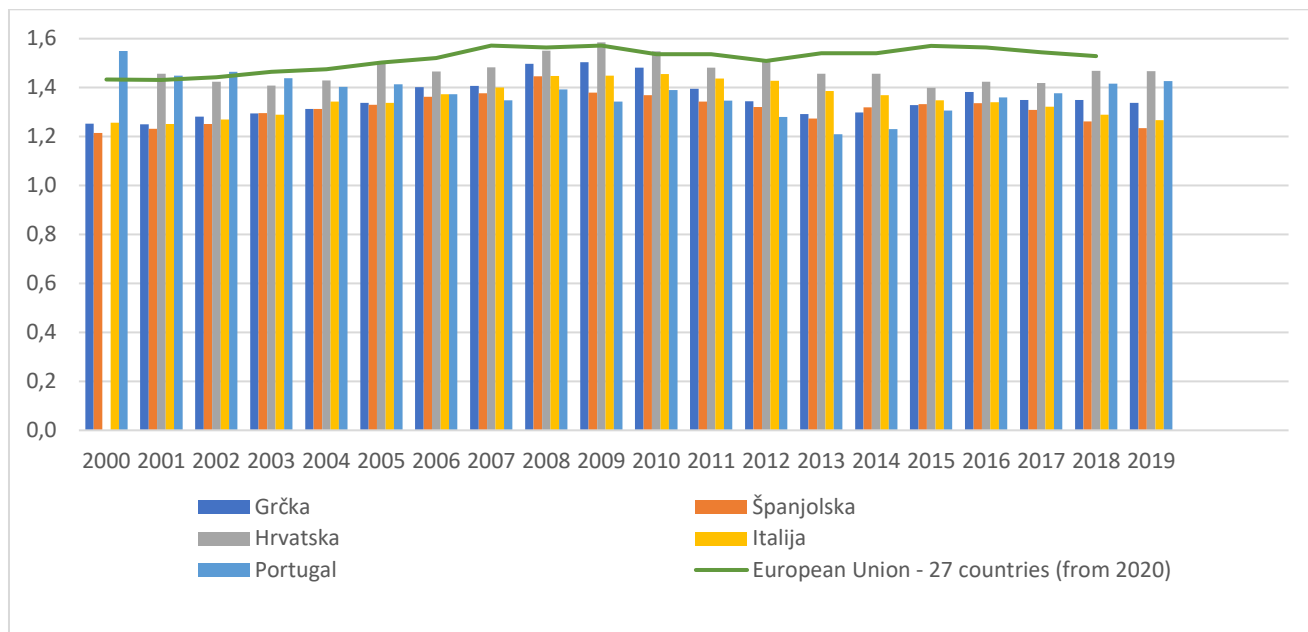

Izvor: UN (2021)

Iz grafikona je vidljivo kako kod većine europskih zemalja stopa totalnog fertiliteta opada iz desetljeća u desetljeće. Izuzetci su Danska, Švedska, Njemačka i Francuska čije su stope fertiliteta u 2020. godini veće od početne 1980. godine. U tu skupinu bi mogla upasti i Finska čija stopa totalnog fertiliteta kroz cijelo promatrano razdoblje raste, osim u zadnjem desetljeću kad je naglo pala ispod 1,5 razine. Jedina zemlja koja ima isti trend bez naglog rasta i pada jest Austrija, čija je stopa totalnog fertiliteta oko 1,5. Također, vidljivo je da je stopa totalnog fertiliteta u Mađarskoj, Poljskoj i Slovačkoj u prva dva desetljeća visoka. Nakon toga naglo pada i ostaje na tim niskim razinama. S druge strane Hrvatska, Grčka i Portugal se nalaze u najlošijem položaju jer njihove stope kroz cijelo promatrano razdoblje konstantno padaju. Pad plodnosti u Hrvatskoj se pripisuje, međuostalim, poboljšanju obrazovnog statusa žena (Čipin, 2011; Čipin, Međimurec i Vlah Jerić, 2016).

U sljedećim grafikonima daje se prikaz TFR-a na razini europskih zemalja. Zbog bolje preglednosti sljedeća tri grafikona su raspoređena tako da svaki grafički prikaz ima 5 zemalja koje su geografski blizu jedna drugoj. Uz to se daje prikaz prosjeka stope totalnog fertiliteta na razini Europske Unije.

Grafikon 3 Stopa totalnog fertiliteta za Grčku, Hrvatsku, Italiju, Španjolsku i Portugal s EU prosjekom (2000.-2019.)

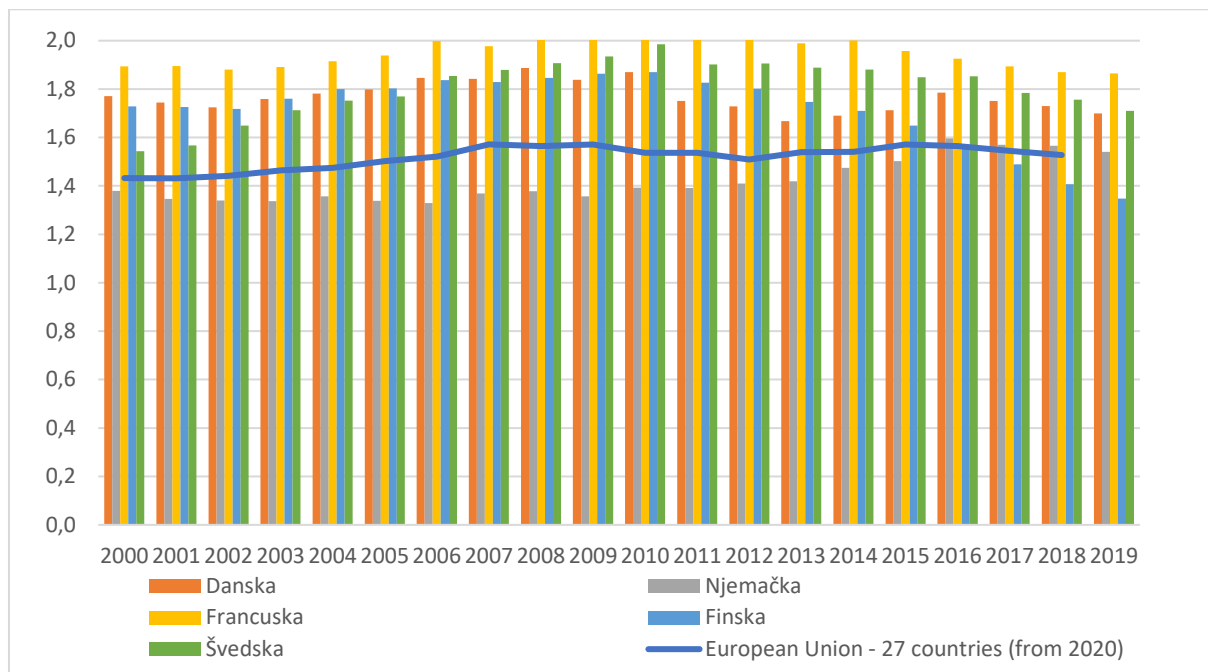

Izvor: Eurostat (2021a)

Prvo što se primjećuje iz grafikona 3 jest da su sve navedene zemlje ispod prosjeka Europske Unije. Nadalje, vidljiv je konstantan trend bez rasta i pada te se na razini EU stopa totalnog fertiliteta nalazi oko 1,5. Kroz cijelo promatrano razdoblje od 2000. do 2019. godine Hrvatska je najbliža prosjeku Europske Unije. U nekim godinama čak doseže svoj vrhunac te se izjednačuje s prosjekom EU.

Za razliku od prethodnog grafikona, iz grafikona 4 je vidljivo da je TFR kod većine zemalja iznad prosjeka Europske unije. Iznimka je Švedska koja je tek nakon 2016. godine dosegla prosjek Europske Unije. Sve dotad je bila duboko ispod tog prosjeka. Najveći pad, kroz promatrano razdoblje, doživljava Finska. S početne razine 1,73 pala je na 1,35 stope totalnog fertiliteta. S druge strane Francuska se nalazi na najvišoj poziciji te njihove žene najviše rađaju (Beaujouan i Berghammer, 2019), odnosno imaju najveći prosječni broj djece po ženi.

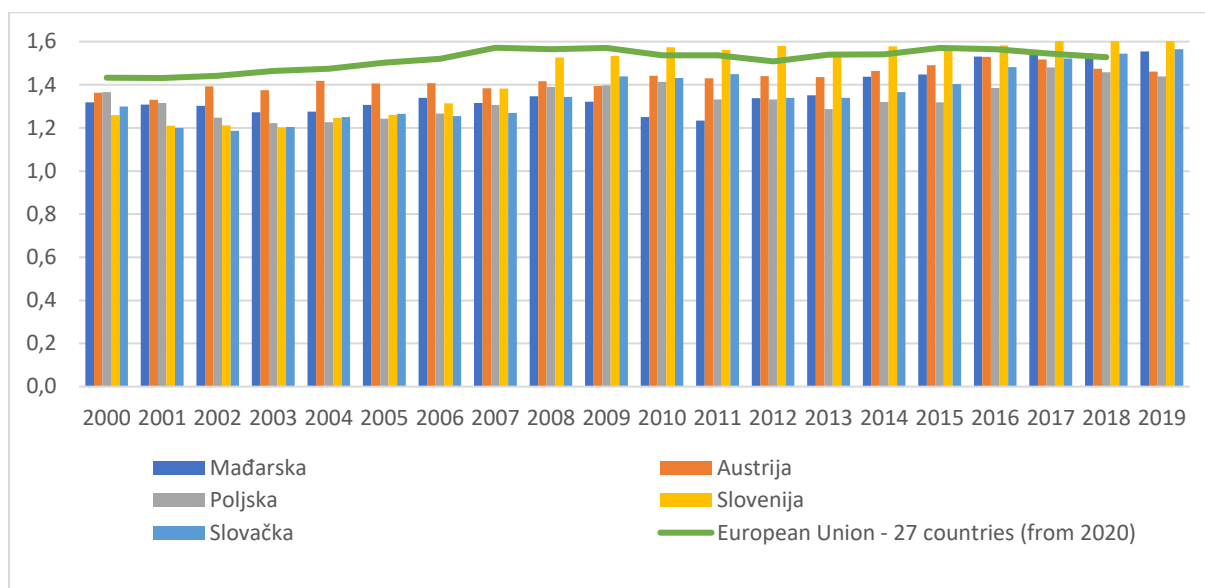
Grafikon 4 Stopa totalnog fertiliteta za Dansku, Švedsku, Finsku, Njemačku i Francusku s EU prosjekom (2000.-2019.)

Izvor: Eurostat (2021a)

Prikaz zemalja iz grafikona 5 ima slična svojstva kao i grafikon 3 iz razloga što se sve zemlje, osim Slovenije, nalaze ispod prosjeka Europske Unije. Zapravo je i Slovenija bila ispod prosjeka te je s ulaskom u zadnje desetljeće prešla EU prag i nalazi se na 1,7 razini TFR-a. Također je vidljivo da s protokom vremena sve zemlje bilježe blagi rast. Kako te stope rastu tako prosjek EU lagano stagnira te se u konačnici spajaju.

Grafikon 5 Stopa totalnog fertiliteta za Poljsku, Slovačku, Austriju, Sloveniju i Mađarsku s EU prosjekom (2000.-2019.)

Izvor: Eurostat (2021a)

S druge strane, tablica 1 daje uvid u specifične stope fertiliteta prema dobi majke za odabrane petogodišnje skupine.

Tablica 1 Specifične stopa plodnosti prema dobi majke za odabrane europske zemlje i EU (2017.-2019.)

	20-24			25-29			30-34			35-39			40-44		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Danska	0,03	0,03	0,03	0,11	0,11	0,11	0,13	0,13	0,13	0,06	0,06	0,06	0,01	0,01	0,01
Njemačka	0,04	0,04	0,03	0,09	0,08	0,08	0,11	0,11	0,11	0,06	0,06	0,06	0,01	0,01	0,01
Grčka	0,03	0,03	0,03	0,07	0,06	0,06	0,10	0,10	0,09	0,06	0,06	0,06	0,01	0,01	0,01
Španjolska	0,03	0,02	0,02	0,05	0,05	0,05	0,09	0,09	0,08	0,07	0,06	0,06	0,02	0,02	0,02
Francuska	0,05	0,05	0,05	0,12	0,12	0,11	0,12	0,12	0,12	0,06	0,06	0,06	0,01	0,02	0,02
Hrvatska	0,04	0,04	0,04	0,08	0,09	0,09	0,09	0,10	0,10	0,05	0,05	0,05	0,01	0,01	0,01
Italija	0,03	0,02	0,02	0,06	0,06	0,06	0,09	0,09	0,09	0,06	0,06	0,06	0,02	0,02	0,02
Mađarska	0,05	0,05	0,05	0,08	0,08	0,08	0,10	0,10	0,09	0,05	0,05	0,05	0,01	0,01	0,01
Austrija	0,04	0,04	0,04	0,09	0,09	0,08	0,10	0,10	0,10	0,06	0,06	0,06	0,01	0,01	0,01
Poljska	0,05	0,05	0,05	0,10	0,10	0,10	0,09	0,09	0,09	0,04	0,04	0,04	0,01	0,01	0,01
Portugal	0,03	0,03	0,03	0,07	0,07	0,07	0,09	0,10	0,10	0,06	0,06	0,06	0,01	0,01	0,02
Slovenija	0,04	0,04	0,04	0,11	0,11	0,11	0,11	0,11	0,11	0,05	0,05	0,05	0,01	0,01	0,01
Slovačka	0,06	0,06	0,06	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,09	0,04	0,04	0,04	0,01	0,01	0,01
Finska	0,04	0,04	0,03	0,09	0,08	0,08	0,10	0,09	0,09	0,05	0,05	0,05	0,01	0,01	0,01
Švedska	0,04	0,04	0,04	0,11	0,10	0,10	0,12	0,12	0,12	0,07	0,07	0,07	0,02	0,01	0,02
EU	0,04	0,04	0,04	0,09	0,09	0,09	0,10	0,10	0,10	0,06	0,05	0,06	0,01	0,01	0,01

Izvor: Eurostat (2021a)

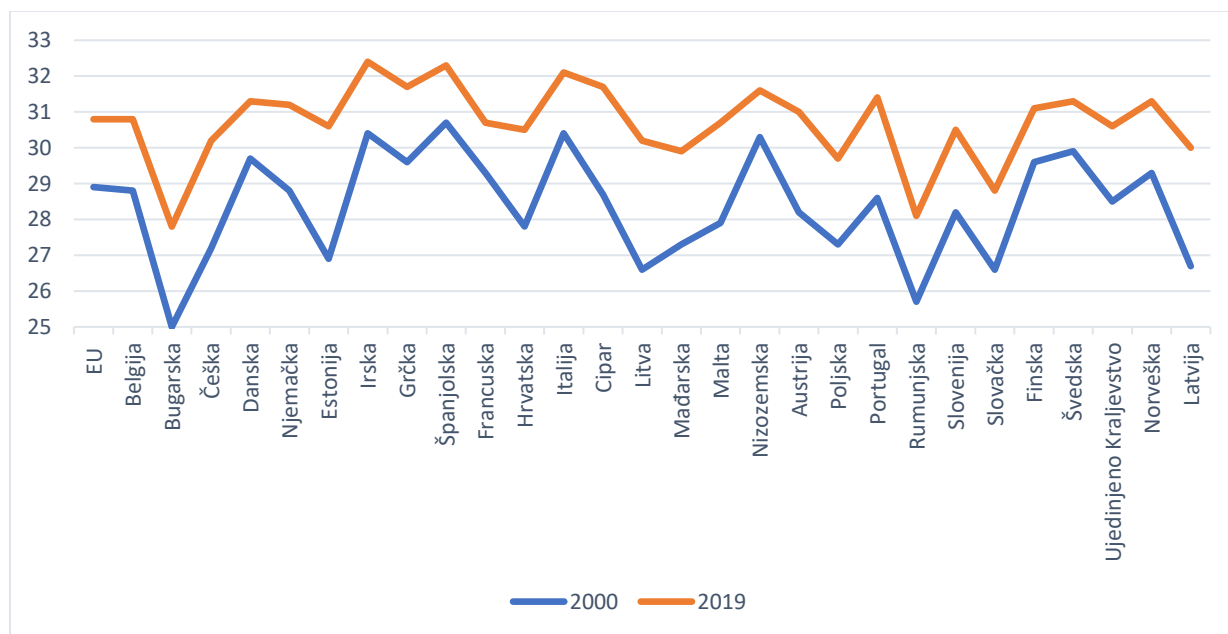
Iz prikazane tablice 1 se može zaključiti da žene najviše rađaju u dobnoj skupini od 30 do 34 godine. U toj dobnoj skupini najviše rađaju Dankinje, Švedanke i Francuskinje. Također se iznad prosjeka EU nalazi Njemačka i Slovenija. S druge strane žene iz Hrvatske, Austrije i Portugala, u toj dobnoj skupini, rađaju na razini prosjeka Europske Unije a to je 0,10. Nadalje,

vidljivo je da žene u dobnoj skupini od 35 do 39 godina rađaju više od žena koje su starosti od 20 do 24 godine. To dovodi do zaključka da je rađanje djece odgođeno za kasniju dob žena. Zanimljiva je činjenica da u nekim zemljama, poput Španjolske, Italije i Portugala, žene u 40-ima rađaju jednako kao i one u dobnoj skupini od 20 do 24 godine. To potvrđuje Sobotka (2004) u svom radu koji navodi da su Talijanke i Španjolke najstarije majke (po prosječnoj godini pri prvom rađanju) Europe pa čak i svijeta.

2.2. Trendovi u dobi u kojoj žene rađaju

Kako bi se bolje objasnili i prikazali stvarni učinci odgode rađanja, jedan od najboljih pokazatelja jest prosječna dob žene na porodu. Grafikon 6 daje usporedbu njezinog kretanja na početku 21. stoljeća i zadnje dostupne 2019. godine. Vidljivo je da se u zadnjih 20 godina prosječna dob žene na porodu povećala u svim europskim zemljama. Na razini Europske unije ona je porasla s 28,9 godina na 30,8 godina. Žene u Bugarskoj i Rumunjskoj rađaju najranije. Iako i oni doživljavaju rast i dalje su na najnižim godinama rađanja koje za Rumunjsku iznose 28,1 odnosno 27,8 za Bugarsku. S druge strane, Talijanke i Irkinje rađaju najkasnije u Europi. Njihova prosječna dob žena na porodu 2019. godine iznosi 32,4 za Irsku odnosno 32,1 godina za Italiju.

Grafikon 6 Prosječna dob žene na porodu za 2000. i 2019. godinu

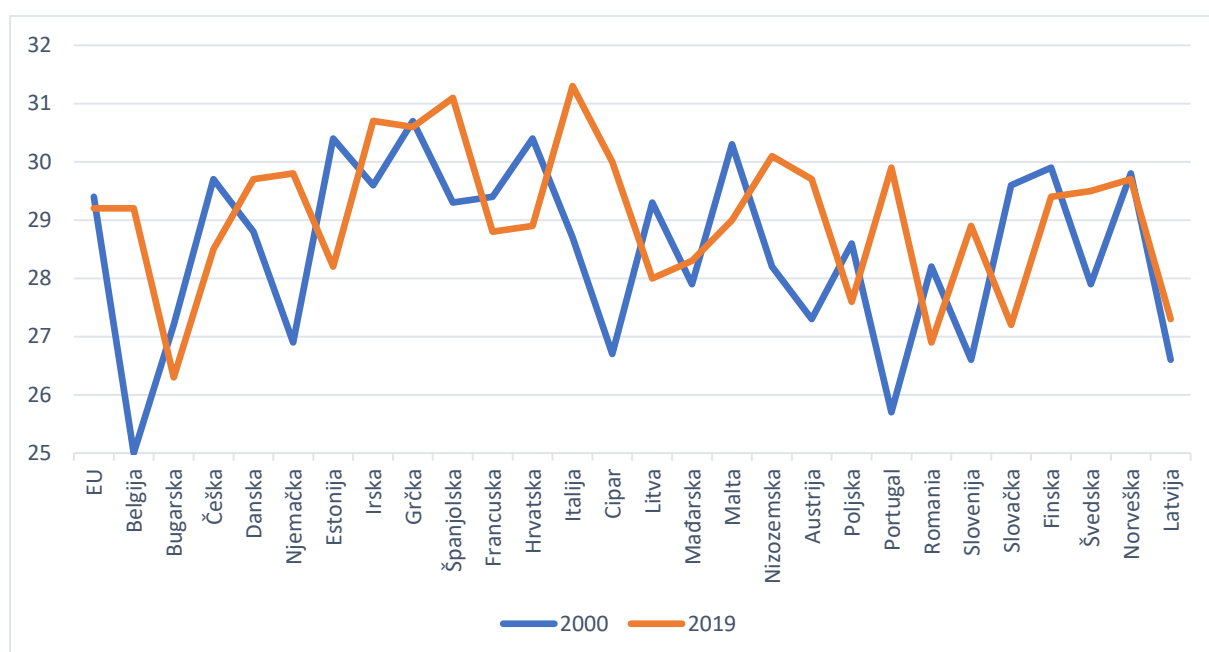

Izvor: Eurostat (2021)

Takvi podaci su očekivani jer je trend kašnjenja izražen u svim industrijaliziranim i zemljama u gospodarskom rastu (Zsembik i Gui, 2016). Mnoge zaposlene žene namjeravaju imati djecu u kasnijoj dobi kako bi se prvo obrazovale i ojačale svoju karijeru.

Sljedeći grafički prikaz pokazuje kakva je prosječna dob pri rađanju prvog djeteta. Također se daje usporedba 2000. godine i zadnje dostupne godine, prema Eurostatovim podacima, 2019. godine. Gledano na razini Europske unije u zadnjih 20 godina prosječna dob žene pri rađanju prvog djeteta iznosi 29 godina. Promatrano po zemljama vidljiva je oscilacija u godinama prvog rađanja odnosno odgoda rađanja varira (Nitsche i Brückner, 2021). U nekim zemljama poput Bugarske, Češke, Estonije, Francuske, Hrvatske, Litve, Poljske, Rumunjske i Slovačke prosječna dob žene pri rađanju prvog djeteta je niža u odnosu na 2000. godinu. Zapravo, osim Francuske, sve ostale su zemlje istočne Europe. Na najvišoj razini prosječne dobi nalaze se Španjolska i Italija. Time zemlje juga (u tu skupinu ulazi i Portugal) u usporedbi sa zemljama zapadne i sjeverne Europe imaju neočekivano veću disperziju prvih rođenja (Philipov, 2017).

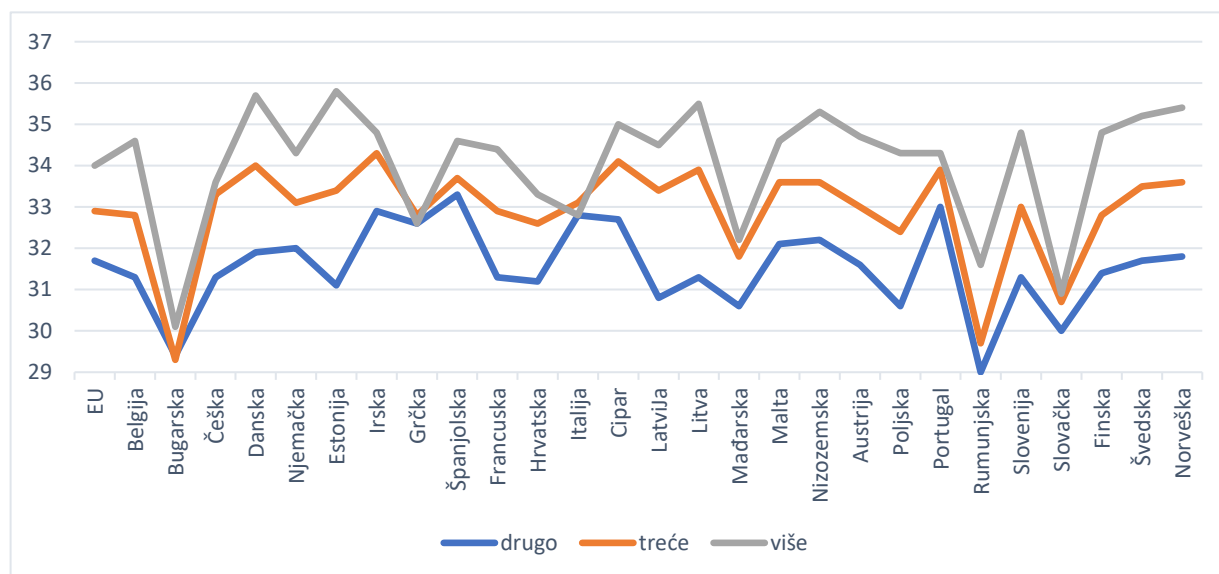
Grafikon 7 Prosječna dob žene pri prvom porodu za 2000. i 2019. godinu

Izvor: Eurostat (2021)

Odgoda rađanja ne samo da može dovesti do niže stope fertiliteta, nego i do nižih stopa rađanja djece višeg reda (Nitsche i Brückner, 2021). Općenito gledano, u naprednim industrijaliziranim društvima mnoge žene i muškarci dolaze do kraja reproduktivnog razdoblja s manje djece nego što su to željeli. Takva pojava mjerena na agregatnoj ili individualnoj razini se naziva nedovoljnim postizanjem ciljeva plodnosti (Nitsche i Hayford, 2020). Upravo grafikon 8 daje prikaz kretanja prosječne dobi žena pri rađanju drugog, trećeg ili više djece. Uzeti su zadnje dostupni Eurostat-ovi podaci iz 2019. godine za sve europske zemlje i na razini Europske unije.

Grafikon 8 Prosječna dob žene pri drugom, trećem i višem porodu za 2019. godinu

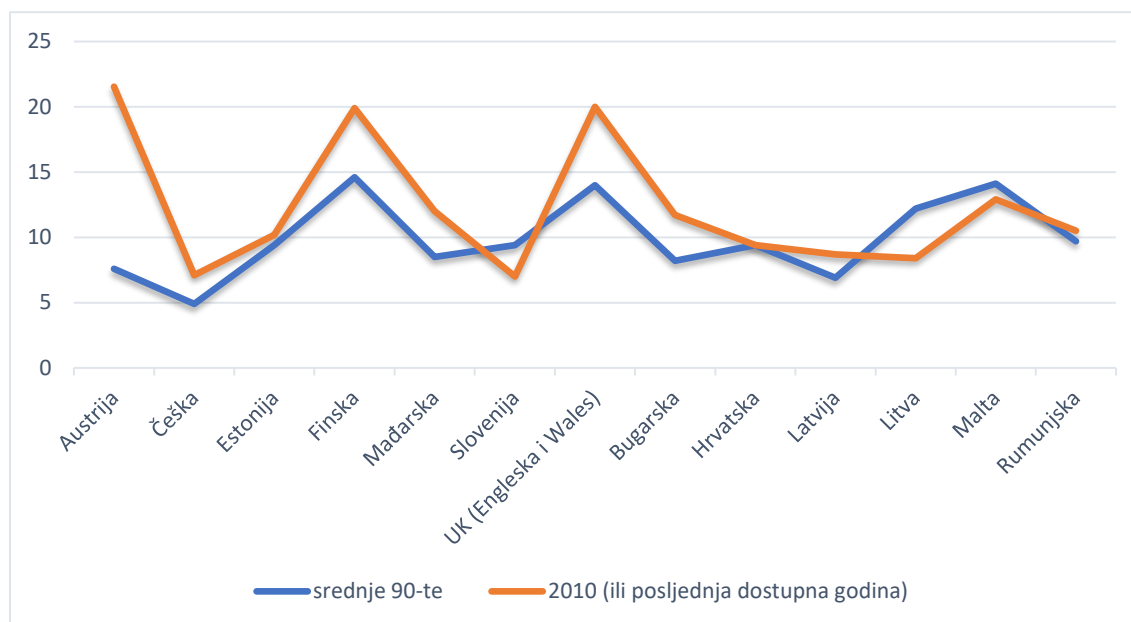
Izvor: Eurostat (2021)

Prvo što je uočljivo jest da postoje određene zemlje u kojima rađanje drugog, trećeg i više djece ide jedno za drugim. Te zemlje su Bugarska, Italija, Portugal, Rumunjska i Slovačka. Kao što je već u grafikonu 6 navedeno Bugarska i Rumunjska imaju prosječno najniže godine pri rađanju. To se poklapa s ovim grafičkim prikazom gdje se vidi da je kod njih najniža prosječna dob žene pri rađanju drugog, trećeg i višeg djeteta. Sljedeća zemlja koja im jako slično parira jest Slovačka koja u prosjeku sva svoja rađanja obavi od 30. do 31. godine života. S druge strane, u skandinavskim zemljama, Litvi, Estoniji, Poljskoj, Slovačkoj i Njemačkoj postoje veće razlike između rađanja djece. Najveće razlike su zabilježene u Litvi i Estoniji. Prosječna dob žene pri rađanju drugog i više djece u Litvi započinje s 31,3 godine i završava s 35,5 godina odnosno s 31,3 godine i završava s 35,8 godine za Estoniju.

2.3. Trendovi u neimanju djece

Druga bitna stavka ovog rada jest neimanje djece. To je uvelike povezano s odgodom rađanja djece. Zapravo, može se reći da jedna vuče drugu odnosno da su uzročno-posljedično povezane. Od sredine 20. stoljeća u mnogim zapadnoeuropskim zemljama zabilježen je sve veći udio žena i muškaraca bez djece. Takvo ponašanje se smatra „postmodernim“ fenomenom (Kreyenfeld i Konietzka, 2017). Udio žena u kasnim 30-ima i ranim 40-ima koji su bez djece ili koji imaju jedno dijete se povećava u većini zemalja (Beaujouan i Sobotka, 2019). Grafikon 9 nastoji prikazati kretanje neimanja djece među ženama u ranim 40-ima. Prikazane su pojedine europske zemlje sa najnovijim dostupnim podacima OECD-a te se daje usporedba sa razdobljem 90-ih godina.

Grafikon 9 Udio (%) žena bez djece u dobi od 40 do 44 godine za pojedine europske zemlje za razdoblje sredina 1990. i 2010. (ili posljednja dostupna godina)

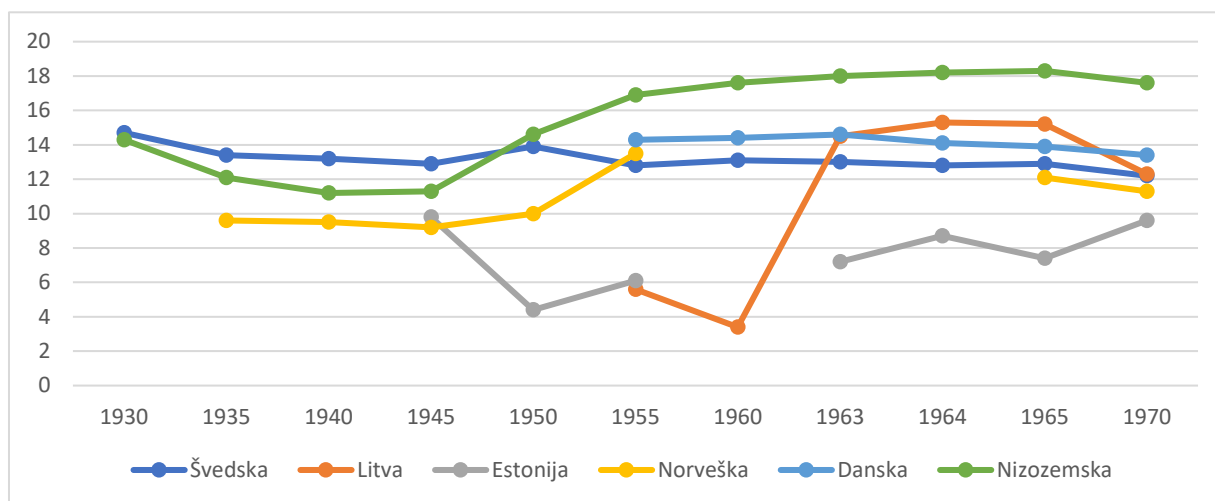

Izvor: OECD (2021)

Iz grafičkog prikaza je vidljivo da u većini zemalja razina neimanja djece raste. Osim Slovenije, Litve i Malte sve zemlje imaju veći udio žena bez djece u 21. stoljeću nego krajem 20. stoljeća. Najveći skok bilježi Austrija koja 1996. godine ima 7,6 % žena bez djece. To raste i 2010. godine doseže razinu od 21,54 % žena bez djece. Također visoku razinu udjela žena bez djece (oko 20 %) imaju Finska, Engleska i Wales. S druge strane, najniže razine bilježe Češka, Slovenija i Latvija s oko 5 % žena bez djece. Zanimljivo je da Slovenija, Litva i Malta bilježe pad u odnosu na 90-e godine. Jedina zemlja koja u cijelom promatranom razdoblju ima istu razinu neimanja djece jest Hrvatska. Manje od 10 % Hrvatica u dobi 40 do 44 godine nema djece.

U narednim grafikonima prikazan je udio žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. godine do 1970. godine. Zbog bolje preglednosti grafički je prikazano i podijeljeno na geografske cijeline.

Grafikon 10 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1970. godine u sjevernim i sjevernoistočnim europskim zemljama

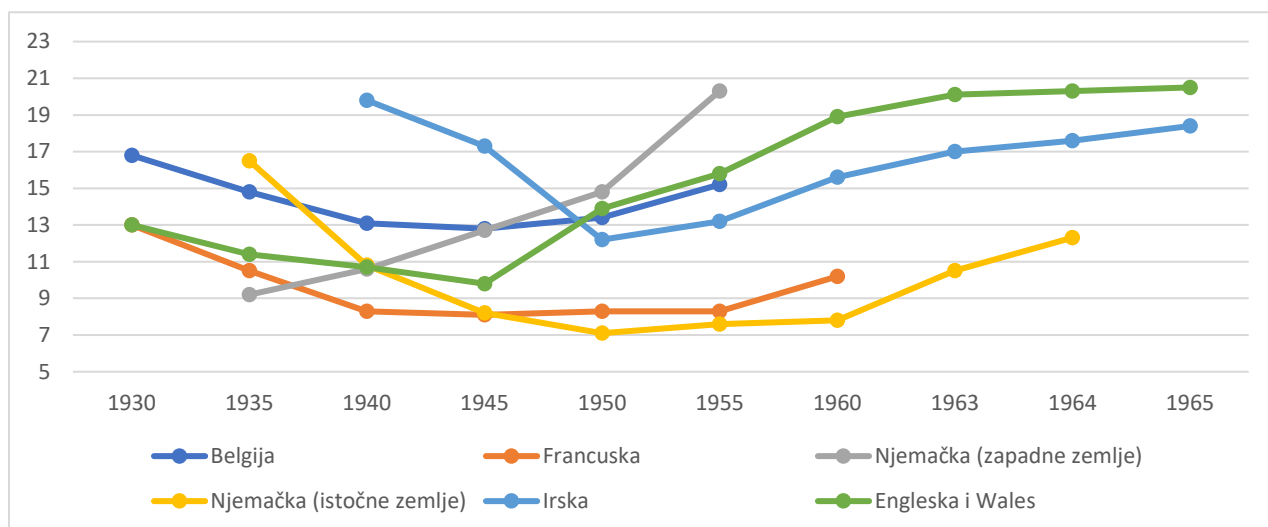

Izvor: OECD (2021)

Iz grafikona 10 je vidljivo da kod većine zemalja razina neimanja djece varira od 10 % do 15 %. Iznimka je Nizozemska čiji % žena bez djece od 1945. godine raste. Žene rođene 1970. godine se nalaze na najvišoj razini neimanja djece od 17,6 % (Verweij, Mills, Snieder i Stulp, 2020). Kod većine zemalja % žena bez djece, kroz cijelo promatrano razdoblje, ima stagnirajući trend. Iznimka je Litva koja bilježi najveći skok od početnih 5,6 % na 12,3 %.

Grafikon 11 daje prikaz stanja u zapadnoj Europi. Općenito gledajući, vidljivo je da su udjeli žena bez djece viši u zapadnoj Europi nego na sjeveru i sjeveroistoku Europe. Nadalje, kod većine zemalja rast je započeo 40-ih godina. To se može potkrijepiti činjenicama koje su u svom radu naveli Beaujouan, Sobotka, Brzozowska i Zeman (2017). Kulturne promjene koje su započele rođenjem kohorti 1940-ih godina uključivale su porast individualizma odnosno želju za samoispunjenjem. Takvi tolerantniji stavovi su doveli do novih povećanja neimanja djece te su usmjerili trendove u posljednjih pola stoljeća. Jedina iznimka iz prikazanog grafikona je Francuska. Njezini udjeli žena bez djece su se smanjivali. Prema dostupnim podacima OECD-a žene rođene u kohorti 1960. godine su imale razinu neimanja djece od 10 %. Time se Francuska nalazi na najnižim europskim razinama.

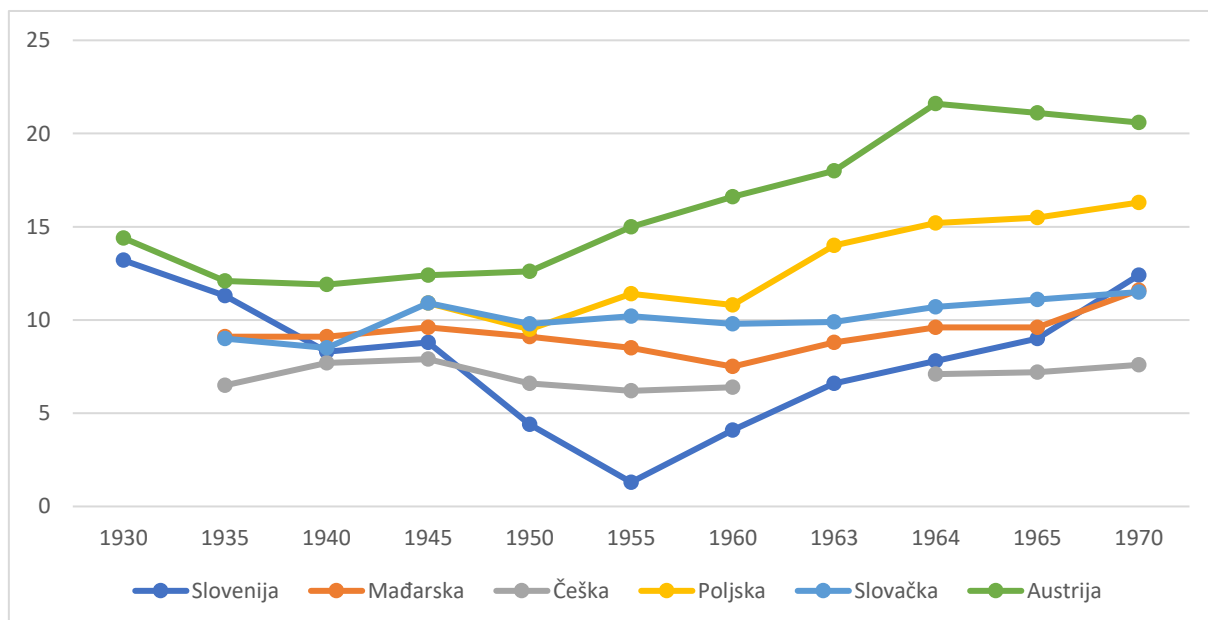
Grafikon 11 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1965. godine u zapadnim europskim zemljama

Izvor: OECD (2021)

Njemačka koja ima nisku stopu fertiliteta, ima vrlo visoku stopu neimanje djece (Keizer, Dykstra i Jansen, 2008). Najvišu razinu poprima za kohortu rođenih 1965. godine te ona iznosi visokih 20,3 %. Isto takvo stanje niske stope plodnosti i visoke stope bez djece ima i Ujedinjeno Kraljevstvo (Keizer, Dykstra i Jansen, 2008).

Grafikon 12 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1970. godine u središnjim europskim zemljama

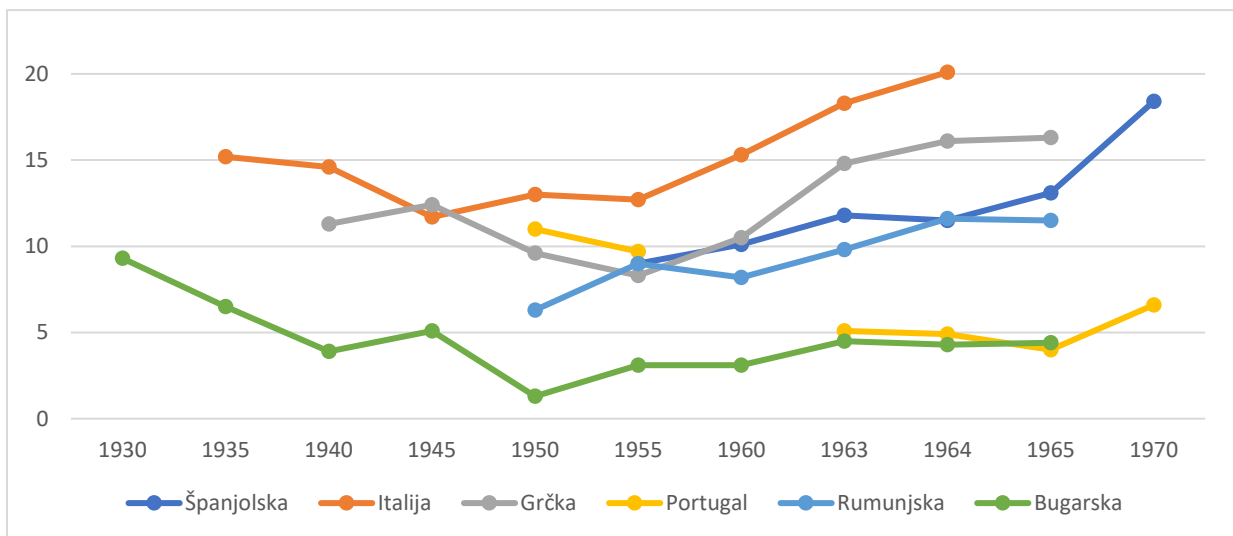

Izvor: OECD (2021)

Iz prikazanog grafikona 12 vidljiv je rast razine neimanja djece. Kroz promatrano razdoblje došlo je prvo do pada, a zatim do ponovnog rasta udjela žena bez djece. Odgođeno rađanje za

kasnije dobi među tzv. „pionirskih odgađača“ bio je uparen s rastućim razinama neimanja djece među kohortama rođenih oko 1960. godine (Nitsche i Brückner, 2021). Odnosno nakon tog perioda započinje ponovni rast. Kroz promatrano razdoblje najveći pad i rast doživljava Slovenija. S početnih 13,2 % pada na vrlo niske razine od 1,3 % (1955. godina) te ponovo raste i doseže početnu razinu. Od svih promatranih zemalja srednje Europe, Austrija ima najvišu razinu neimanja djece te iznosi visokih 20,6 %.

Grafikon 13 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1970. godine u južnim i jugoistočnim europskim zemljama

Izvor: OECD (2021)

Osim Bugarske i Portugala, sve zemlje bilježe iznad 10-postotni udio žena bez djece. Te dvije spomenute zemlje se nalaze na niskoj razini oko 5 % udio žena bez djece. Zajedno s Francuskom su zemlje s najnižom razinom neimanja djece u Europi. S druge strane Italija bilježi najviše udjele žena bez djece. Sa 20,1 % udjela žena bez djece, uz Austriju, čini najvišu razinu europskog rangiranja te je zemlja s najvećim postotkom neimanja djece. Jedan od razloga tome je rast percepcije trajnog manjka djece (Tanturri i Mencarini, 2008).

Sveukupno gledajući, može se zaključiti da se udio žena bez djece u Europi kroz promatrano razdoblje od 1930. do 1970. godine grafički kretao u obliku slova U (Beaujouan, Sobotka, Brzozowska i Zeman, 2017). Dakle, u prvim promatranim kohortama razina udjela žena bez djece bila je visoka. Zatim je dosegla najniže stope u kohortama rođenih od 1940. i 1950. godine. Nakon tog ponovni rast koji je brže rastao u zapadnim nego istočnim zemljama.

3. POSTOJEĆA LITERATURA O ODGODI RAĐANJA I NEIMANJU DJECE

Nakon temeljitog pregleda trendova u fertilitetu te trendova u neimanju djece prelazi se na teorijski dio rada. U ovom poglavlju se želi dati pregled dosadašnjih istraživanja o odgodi rađanja i neimanju djece. Postoje brojna istraživanja o ovoj temi. Nastojat će se iznijeti činjenice koje su novije i aktualnije te u konačnici temelj od kojeg će polaziti daljnja istraživanja.

3.1. Dosadašnja istraživanja o odgodi rađanja

Jedno od novijih istraživanja u području odgode rađanja donose Nitsche i Brückner (2021). U svom istraživačkom radu ispituju vezu između odgode roditeljstva i ishoda plodnosti među visokoobrazovanim Amerikankama rođenim od 1920. do 1986. godine. Učinci odgađanja su najistaknutiji među visokoobrazovanim ženama. Završavanje obrazovanja se poklapa sa razdobljem kada je žena na vrhuncu svog reproduktivnog razdoblja. Žene u tom trenutku pridaju veći značaj obrazovanju te stoga dolazi do odgode rađanja. Gledajući europske zemlje, navodi se da je učinak odgode jači u onim zemljama s niskom plodnošću i gdje je kombinacija posla i obitelji teška za provedbu. Također njihovi dobiveni rezultati ukazuju da postoji sve manja povezanost između vremena rađanja prvog djeteta i dovršenog pariteta odnosno konačnog broja djece po majci.

Verweij, Mills, Snieder i Stulp (2020) u svom istraživanju, koji je bio baziran na nizozemskim ispitanicima u dobi od 18 do 45 godina, navode da želja za rađanjem prvog djeteta dolazi u visokoj dobi od 30 godina. Nakon destogodišnjeg promatranja ispitanika dolazi se do rezultata da je samo polovica zaista i dobilo prvo dijete u željenoj dobi koju su naveli. Dakle početne želje su se kroz vrijeme samo odgađale za kasniju dob. Također otkriveno je da je kod starijih muškaraca i žena manja vjerojatnost da će imati dijete u njihovo željeno vrijeme. Oni su već u ranijim životnim trenucima odgodili željeno doba rađanja.

Beaujouan i Berghammer (2019) proučavaju jaz između predviđene i stvarne plodnosti u europskim zemljama i SAD-u. Srednji predviđeni broj djece kod žena rođenih 1970. godine, mjereno tijekom 1990-ih, se uspoređuje s podacima o završenom fertilitetu istih kohorti u 40. godini. Na isti takav način je mjerena i razina neimanja djece koja će biti spomenuta u sljedećem potpoglavlju vezanim uz pregled literature o neimanju djece. Rezultati ukazuju da parovi češće imaju manje djece od namjeravanog broja. Stoga u konačnici to rezultira ukupnim jazom između namjere i stvarnog ponašanja. Nadalje, jaz je najveći među visokoobrazovanim ženama u većini promatranih zemalja. One postižu niži srednji broj djece (osim Belgije i Norveške) što dovodi do većeg jaza nego kod niže obrazovanih žena. Najveće razlike u plodnosti su u južnoj

Europi. U Španjolskoj, Italiji i Grčkoj jaz je veći od 0,6 djece po ženi. To je sukladno nestabilnim uvjetima na tržištu rada i maloj podršci za usklađivanje obiteljskog i radnog života. Nadalje, takav jaz je potaknut relativno visokom namjerom o imanju djece u mlađoj dobi koja je bila vođena tradicionalno velikim obiteljima. Za razliku od njih, zemlje srednje i istočne Europe imaju razliku u plodnosti od 0,3 do 0,4 djece po ženi. Isto tako, njihov predviđeni broj djece po ženi je bio oko 2 djece što i odgovara niskoj postignutoj razini u roditeljskoj kohorti. Najmanji jaz bilježi Francuska čije su visoke namjere o imanju djece rezultirale i visokom ostvarenom plodnošću.

Beaujouan i Sobotka (2019) smatraju da je odgoda roditeljstva postala trend u više razvijenih zemalja tijekom zadnja četiri desetljeća. Tako je na primjer u Francuskoj jedna četvrtina žena rođenih 1930. godine imalo 4 i više djece, dok je 1965. godine to palo samo na jednu desetinu žena. Postoje prednosti i nedostaci odgode rađanja. Pozitivne strane su te što stariji roditelji djeci mogu pružiti viši životni standard i obiteljsku stabilnost čime se poboljšavaju životne šanse. Negativna strana je ta da se odgodom rađanja potencijalno ugrožava zdravlje majke i djeteta. U konačnici to može dovesti do neželjenog neimanja djeteta. Takav trend sve kasnijeg rađanja će se nastaviti zahvaljujući socio-ekonomskim i kulturnim promjenama.

Beaujouan (2010) u svom članku navodi da važnu ulogu imaju ulasci u nove veze/brakove jer oni potiču nova rađanja djece. Zapravo imaju jak utjecaj na individualni fertilitet ali i na nacionalnoj razini. Jednako tako prekidi i rastave sprječavaju nova rađanja. U većini industrijaliziranih zemalja se bračno ponašanje promijenilo od 1970-ih godina. Tako u Francuskoj polovica svih brakova završavaju razvodom. Čak jedna petina žena i muškaraca rođenih u kohorti 1960. do 1964. godine doživi najmanje 2 braka odnosno civilna udruženja prije 50. godine. Među majkama, samo 0,7 % rođenih prije 1950. godine je imalo prvo dijete u drugom ili sljedećem braku odnosno 9 % za rođene 1960. do 1969. godine. Sličan trend je primjećen i za drugo dijete. Kod formiranja novog para odnosno novog braka/zajednice važnu ulogu igra dob partnera, posebice žene. Do dobi od 42 godine, više od 50 % svih muškaraca koji ulaze u novi brak/zajednicu to čine sa ženom mlađom od 35 godina. Tako je i veća šansa za imati dijete nego sa ženom starijom od 42 godine. Iz tog razloga muškarčeva plodnost opada sporije s godinama nego kod žena. Dodatno, drugi brak donosi nova rađanja čak i ako oba partnera već imaju djecu. Nova sklapanja (bračnih) zajednica dovode do rođenja djece koja inače ne bi bila začeta.

Beaujouan i Toulemon (2021) uspoređuju plodnost žena i njihovu dob pri porodu u posljednjih 40 godina na razini europskih zemalja. Njihova analiza dovodi do drugačijih zaključaka. Unatoč

tome što žene kasnije rađaju, na razini zemalja, ne postoji negativna povezanost između kasnog prvog rađanja i pada fertiliteta. Porasti rađanja su se nakon 30. godine dogodila neovisno o padu u mlađoj dobi. Gledano na individualnoj razini, uočava se jaka negativna veza između dobi pri prvom rađanju i ukupnom broju djece. Također se povećava očekivani životni vijek žena pri rođenju. On se tijekom 40-ak godina povećao za 8 godina. Samim time kasnija smrt ne samo da znači više godina u starosti nego i više godina kao odrasla osoba. To dovodi do još jednog objašnjenja koji potvrđuje kašnjenje u određenim fazama života mladih odnosno odraslih osoba.

Zsembik i Gui (2016) navode da je odgoda rađanja vrlo izražena u industrijaliziranim zemljama, ali ne kaska ni u zemljama u razvoju. Postoji nekoliko čimbenika pomoću kojih se može objasniti trend odgode rađanja. Jedan od glavnih čimbenika je upotreba kontracepcije. Žene time postaju autonomnije i mogu odlučivati kada će imati djecu i koliko. Kao što su već i brojni drugi autori naveli (Čipin, 2011; Čipin, Međimurec, Vlah, 2016; Stein, Willen i Pavetic, 2014), poboljšanje obrazovne razine žena bitan je čimbenik odgode rađanja. U mnogim industrijskim zemljama broj studentica na fakultetima premašuje broj muških studenata. Kako obrazovanje žena raste, tako rastu i njihove profesionalne vještine. Žene više nisu zadovoljne sa svojom ulogom majke i supruge u patrijahalnoj obitelji. Željne su samoispunjenja i osobnog razvoja te stoga ulogu majke biraju za kasniju dob. No, i onda kad se ostvare kao majke i dalje dominantniji dio njihove svakodnevnice i života ostaje poslovan svijet. U današnje vrijeme mnoge žene odlučuju imati dijete tek nakon što provjere da je njihova karijera stabilna. Stoga zaposlenost doprinosi odgodi rađanja djece. Odgoda rađanja ima posljedice na makro i mikro razini. Na mikro razini se uočava u njegovom utjecaju na osobni život. Pozitivna strana onih koji kasnije rađaju je ta što će doživjeti niže „kazne“ (odnosno penale) na plaće jer su na dugoročno stabilnom poslu. Nadalje, imaju viši socio-ekonomski standard te su zreliji i odgovorniji. Smim time djeca takvih roditelja imaju veću vjerojatnost da će uživati u višem standardu i stabilnijem okruženju za rast. Na makro razini posljedice se uočavaju s demografske i medicinske strane. Dolazi do pada stope plodnosti odnosno, gledano s medicinske strane, djeca rođena u kasnijoj dobi roditelja imaju veću mogućnost da će biti rođena s nekom manom.

Stein, Willen i Pavetic (2014) naglašavaju da žena donosi odluku da li će partneri imati dijete ili ne. Drugim riječima, ima pravo na „veto“. Muški partner u procesu odlučivanja nema presudnu odluku o imanju djeteta kao što je ima ženska strana. Autori navode da se partnerstvo gleda kao jedinica odluke u kojoj partner pokušava maksimizirati korisnost svog kućanstva sa svojim raspoloživim resursima. Dakle, djeca se promatraju u kontekstu potrošačkog dobra koja

generiraju određenu dobit ili trošak. Gledano sa ženske strane, postoje veći troškovi poroda za ženu nego muškog partnera. Što više vremena žena provede van posla zbog porodiljnog dopusta, to će biti manja vjerojatnost da će napredovati u svojoj karijeri. S druge strane, što je veće obrazovanje muškog partnera, time je njegova plaća veća. Stoga će žena biti spremnija napustiti posao i odlučiti se za rađanje. To dovodi do činjenice da visoko obrazovanje ima pozitivan utjecaj na želju muškog partnera za djetetom, dok negativno na ženino obrazovanje.

Sobotka (2004) u svom radu donosi brojne zaključke na temu odgode rađanja u Europi. Tijekom 90-ih godina prošlog stoljeća u 26 europskih zemalja zabilježene su vrlo niske razine plodnosti. To je uzrokovano intenzivnim odgađanjem rađanja. Vrhunac niskog fertiliteta doseže se 2001. kada više od 57 % europskog stanovništva doseže najnižu razinu fertiliteta (ispod 1,30). Jedina zemlja koja je, krajem 1990. godine, doživjela umjeren oporavak i kraj odgode rađanja jest Nizozemska. Općenito, odgoda prvog rađanja u Europi su se odvijala u tri vala. Započinje od zapadne i sjeverne Europe u ranim 70-ima. Završava sa zemljama srednje i istočne Europe u razdoblju od 1992. do 1995. godine kada dolazi do sloma planskog gospodarstva. Najstarije majke dolaze iz Španjolske i Italije gdje se prva rađanja u prosjeku javljaju oko 30. godine. S druge strane, unatoč sve kasnijem rađanju ne postoji naznaka da žene i nakon 30. godine ne planiraju rađati. Dapače, žene bez djece s navršenih 30 godina u konačnici će roditi barem jedno dijete do kraja svog reproduktivnog perioda. To ukazuju podaci iz Danske, Nizozemske, Norveške, Španjolske i Švedske. U nekim zemljama se bilježi rast stope fertiliteta kod žena starijih od 40 godina.

Obradović i Čudina-Obradović (1999) navode da rađanje jednog djeteta nije dovoljno za reprodukciju obitelji pa je vrlo važno znati kakva je motivacija za rađanje više djece. Supružnici će se odlučiti za rađanje djeteta ako će to donijeti više zadovoljstva nego napora i odricanja. Shodno tome, motivacija za prvo dijete je veća nego za drugo dijete. Rađanjem prvog djeteta dolazi do ispunjenja socijalnih i psiholoških potreba bračnih partnera (osjećaj vlastite vrijednosti i ispunjenja, doživljaj majčinstva i očinstva i dr.). Dva glavna uzroka koja neizravno dovode do pada fertilitetne motivacije su smanjena motivacija za sklapanje braka i odgoda rađanja djeteta u braku. U današnje vrijeme sve više dolazi do izražaja ekonomska isplativost djeteta za obitelj. Time je došlo do smanjene fertilitetne motivacije koja je izražena u velikoj kontroli rađanja. U prošlosti je dominirala korist od imanja djeteta jer su djeca bila označena kao radna snaga, osiguranje za starost i prestiž obitelji. Danas su roditeljska ulaganja u djecu veća i djeca zahtjevaju materijalna izdavanja. To dovodi do negativnog stava prema rađanju jer ulaganja u djecu prevaljuju korist koju djeca donose roditeljima.

Akrap i Čipin (2011) u svom radu na temelju anketnog istraživanja ispituju preferirane oblike obitelji i stavove o položaju žena na tržištu rada. Postoje tri modela koji pokazuju vezu obitelji i partnerstva. To su model muškog hranitelja obitelji, modernizirani model muškog hranitelja i dvohraniteljski model. Prema tome, žene na tržištu rada u Hrvatskoj se klasificiraju u četiri grupe. U prvoj grupi se nalaze one žene koje su neaktivne i izvan tržišta rada. One pripadaju modelu muškog hranitelja obitelji te se nazivaju „domaćice“. U Hrvatskoj je, prema Popisu stanovništva 2001. godine, svaka šesta žena u tridesetim godinama imala takav status „domaćice“. Drugu grupu čine nezaposlene te su prisutne na tržištu rada, ali relativno slabo ekonomski doprinose obitelji. U zadnjoj, trećoj skupini nalaze se žene koje su zaposlene ali na skraćeno radno vrijeme. Dobiveni rezultati njihovog istraživanja ukazuju da među zaposlenim ženama dominira model dvohranitelja odnosno oba roditelja imaju plaćeni posao izvan kućanstva. Mlađe generacije žena imaju liberalnije stavove o položaju žena na tržištu rada. Također, nemogućnost rada sa skraćenim radnim vremenom postaje zapreka za žene koje žele kombinirati profesionalne i obiteljske obveze. Žene sa sekundarnim obrazovanjem sklonije su modelu moderniziranog muškog hranitelja dok su žene s tercijarnim obrazovanjem sklonije modelu dvohranitelja. Preferencija prema modelu muškog hranitelja u odnosu na model dvohranitelja opada s brojem djece. Dakle, žene bez djece ili s jednim djetetom su sklonije modelu dvaju hranitelja nego žene s troje ili više djece.

Čipin (2011) u svom radu ispituje postoji li i kolika je značajna razlika u dobi rađanja prvoga djeteta između žena s različitim stupnjevima obrazovanja. Anketno istraživanje zaposlenih žena u dobi od 20 do 39 godina provedeno je 2007. godine u Hrvatskoj. Rezultati ukazuju da postoje razlike u fertilitetu među ženama različitih razina obrazovanja. Dakle, obrazovni status ima važnu ulogu u određivanju vremena fertiliteta. Također najveća razlika između željenoga i ostvarenoga broja djece nalazimo kod visokoobrazovanih žena. U radu se spominje da padom autoritativnog režima krajem 80-tih i početkom 90-tih godina prošlog stoljeća dolazi do rušenja dotadašnjih društvenih uvjeta koji su vrijedili u bivšim socijalističkim zemljama srednje i istočne Europe. Sveukupno je utjecalo na demografske indikatore, posebice na one vezane uz fertilitet. Tako je jedan od važnijih činitelja pada fertiliteta na vrlo nisku razinu bilo sve veće ulaganje u visoko obrazovanje. Također se navodi da dužu školovanje utječe na odgodu rađanja jer su se godine školovanja produžile u prvo desetljeće reproduktivnog razdoblja (15-24) te ga time neizravno skratilo. U europskim zemljama žene s tercijarnom razinom obrazovanja su znatno više uključene na tržište rada i imaju više stope zaposlenosti od onih žena koje su manje obrazovane, bez obzira na broj djece. Žene s tercijarnim obrazovanjem ostaju na tržištu rada i

nakon roditeljnog dopusta. To je, s druge strane, puno teže za postići kod žena s nižim stupnjem obrazovanja. U većini zemalja stope zaposlenosti se značajno ne razlikuju kod visokoobrazovanih žena koje nemaju djece i onih koje imaju jedno ili dvoje djece.

3.2. Dosadašnja istraživanja o neimanju djece

Osim što su Nitsche i Brückner (2021) raspravljali o odgodi rađanja također navode važnost i povezanost sa neimanjem djece. Njihovi rezultati pokazuju da se razina neimanja djece značajno razlikuje između žena s postdiplomskim obrazovanjem i žena s nižim fakultetskim obrazovanjem. Takvo stanje je zabilježeno u svim kohortama koje su uključene u istraživanje (1920-1980). To vrijedi i za najstarije kohorte žena s postdiplomskim obrazovanjem koje su prvo dijete rađale u ranim 20-ima, dok su kasnije kohorte sve kasnije rađale. Visoku razinu neimanja djece bilježe diplomirane žene rođene u kohorti 1951. do 1960. godina. Njihova razina neimanja djece je iznosila 25 % do 27 %. Među tim kohortama je zabilježena relativno mlada srednja dob (oko 26 godina) pri porodu prvog djeteta. To dovodi do toga da je odluka o neimanju djece među tim visokoobrazovanim ženama bila dobrovoljna odnosno nenamjerna nužnost zbog nespojivosti posla i obitelji u to vrijeme. Činjenica je da to nije bilo nužno zbog žena koje su odgađale prvo rođenje u vrlo podmakloj dobi gdje je trudnoća i rađanje sve teže i kompliciranije.

Beaujouan i Berghammer (2019) su osim jaza u plodnosti proučavali jaz u neimanju djece. Bolje rečeno, kakva je stvarna razlika između onih koji su rekli da ne žele imati djecu i stvarne kohorte bez djece. Rezultati ukazuju da su u svim zemljama žene na kraju imale, u prosjeku, manje djece od početnih očekivanje te u konačnici češće ostajale bez djece. Nadalje, najveći jaz između namjerne i stvarne razine neimanja djece zabilježen je u južnoj Europi i zemljama njemačkog govornog područja. U ostalim zapadnim zemljama jaz je bio nešto niži (malo iznad 10 %). To je možda bilo ublaženo zbog dobro uspostavljenih poslovno-obiteljskih politika. S druge strane, najmanji jaz je zabilježen u istočnoj i srednjoj Europi. Analiza je također potvrdila da visokoobrazovane žene postižu višu razinu neimanja djece (osim u Češkoj i Norveškoj).

Beaujouan, Sobotka, Brzozowska i Zeman (2017) proučavaju kako se stopa neimanja djece odvijala među kohortama žena rođenih između 1900. i 1972. godine. Grafički je stopa neimanja djece u dvadesetom stoljeću imala oblik slova U. Žene rođene u prvom desetljeću 20. stoljeća su češće ostajale bez djece od onih rođenih 70-ih godina. Dakle, u prvim promatranim kohortama razina neimanja djeteta je bila između 17 % i 25 %. Kasnije, u sljedećim kohortama (žene rođene 1940-ih godina) je opadala, na razini od 10 % dosežući najniži nivo. Tu dolazi do

razilaženja trendova između istočne i zapadne Europe. U istočnoj Europi je razina neimanja djece rasla manje. S niskih i stabilnih do oko 7-8% za kohorte rođene do 1960. godine. S druge strane, na zapadu se porast kretao u kohortama rođenih 1940-ih i u prosjeku dosegao do 18 % za žene rođene potkraj 1960-ih odnosno za sjever Europe do 15 %. Za takav trend postoje različiti socio-ekonomski razlozi koji su utjecali na odgodu rađanja pa samim time doveli i do povećanja razine neimanja djece. Jedan od glavnih je Prvi svjetski rat koji je odnio mlade muške živote te na taj način proizveo neravnotežu na tržištu brakova i bijeg u bogatije zemlje. To je posljedično dovelo do povećanog broja neudanih žena. Drugi razlog je pojava svjetske krize 1929. godine koja je utjecala na odgodu rađanja pa samim time i posljedično na neimanje djeteta. Najniže razine neimanja djece bilježe se među ženama rođenim 1930-ih i 1940-ih. To je povezano sa ekonomskim napretkom koji je uslijedio nakon Drugog svjetskog rata. Samim time, ljudi su mogli lakše uspostaviti brakove i obitelji te imati djecu.

Jednako tako, u svom godinu starijem radu, Beaujouan, Brzozowska i Zeman (2016) spominju da razina neimanja djece doseže minimum u kohortama rođenih 1940. godine. Navode da je razlog tome baby boom koji je nastao nakon Drugog svjetskog rata. Nakon tog razdoblja počele su se javljati razlike u trendovima između kapitalističkih i socijalističkih zemalja. Kod prvih je razina neimanja djeteta rasla brže, s 10 % u Grčkoj i Španjolskoj do 20 % u Njemačkoj. Kod drugih je razina dalje opadala i oscilirala oko 6-8% između kohorti rođenih 50-ih i 60-ih godina (Beaujouan, Sobotka, Brzozowska i Zeman, 2017). Glavni razlog takvih trendova jest poboljšanje obrazovne strukture žena. Došlo je od povećanog širenja srednjeg obrazovanja. Isto tako dolazi i do blagog povećanja visokoobrazovanih osoba, mada postotak žena s diplomom nije prelazio više od 20 %. Općenito je visoka razina neimanja djece zabilježena između druge polovice 19. stoljeća i 1940. godine u svim društvenim slojevima. Posebice je izraženo među visokoobrazovanim ženama aktivnim na tržištu rada. Takve su žene nerado ulazile u brak jer se podrazumijevala rodna nejednakost u braku. Bolje rečeno, obično su to bili muškarci koji su radili i tražili žene domaćice, a ne samostalne supružnice. To je dovodilo do odgode braka i rađanja unutar njega i u konačnici do neimanje djece.

Miettinen, Rotkirch, Szalma, Donno i Tanturri (2015) u svom radu istražuju povezanost neimanja djece i nacionalnih demografskih i socijalnih pokazatelja. Dobiveni rezultati pokazuju da se razina neimanja djece povećala u dobi 30 do 34 godine i 40 do 44 godine. To vrijedi za oba spola u cijeloj Europi uz rijetke iznimke. U dobi od 40 do 44 godine najmanja razina neimanja djece je kod žena u Bugarskoj, Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Portugalu i Rumunjskoj (ispod 10 %). Umjerena razina od 11-15 % je kod žena u Francuskoj, Belgiji, Njemačkoj,

Norveškoj, Sloveniji, Slovačkoj i Švedskoj. Visoka razina neimanja djece s 20 % je kod žena u Austriji, Italiji, Finskoj, Nizozemskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu. Neimanje djece je veće u zemljama gdje je srednja dob ulaska u brak visoka i gdje se odgađa majčinstvo. Postoji negativna povezanost neimanje djece s proporcijama ikad oženjenih i s dovršenom plodnošću kohorti. Također, rezultati njihove analize ukazuju da je prosječna dob rađanja prvog djeteta povezana sa kohortnim neimanjem djece.

Miettinen i Szalma (2014) u svom radu ispituju namjere neimanja djeteta koristeći se podacima istraživanja Eurobarometra. Ispitivanja su provedena u tri vala (za 2001., 2006. i 2011. godinu). Rezultati pokazuju da kod većine mladih neimanje djece se ne temelji na želji da ostanu bez djece. Razlog je isti kao i kod ostalih istraživanja, a to je privremena odgoda roditeljstva. U prosjeku 4 % muškaraca i 3 % žena u dobnoj skupini od 18 do 40 godina ne želi dijete. Takav osobni ideal je češći u EU15 zemljama (4 % žena i 6 % muškaraca) od istočnoeuropskih zemalja (ispod 3 %). Također se ispitala razlika u omjerima ispitanika bez djece i onih koji namjeravaju roditi a trenutno su bez djece. Namjeravano neimanje činilo je u prosjeku 11 % neimanje djece među mladima. Utvrdilo se da su loši socio-ekonomski resursi utjecali na namjere neimanja djece. Namjere rađanja su negativno povezane sa nižim obrazovanjem odnosno socio-ekonomskim položajem i nesigurnom radnom situacijom.

Tanturri i Mencarini (2008) u svom radu ističu da u Italiji raste percepcija trajnog manjka djece, počevši od žena rođenih krajem 1950-ih. U radu su intervjuirane tri skupine žena bez djece i njihovi motivi i razlozi neimanja djece. Kod prva skupina, one koje nisu nikad bile udane, većina žena (54 %) navela je kao glavni razlog to što nisu vjenčane ili su živjele u nestabilnom odnosu s partnerom. Nešto više od 40 % ih je navelo da ne želi izgubiti svoju slobodu, dok je 9 % izjavilo da je bilo besmisleno ulaziti u brak jer nisu željeli djecu. Daljnji razlozi su definirani kao vanjska ograničenja. Njih 26 % žena voljele bi ući u brak, ali njihovi partneri to ne žele. Njih 10 % je navelo nedovolja financijska sredstva kao razlog neudaje, dok je 5 % navelo za razlog nespojivost s poslom kao razlog za odustajanje od partnerstva. Druga skupina žena, koja je bila ikad u braku, ali nije imala djece, navode drugačije razloge. Najčešći razlozi su da je brak bio preloš da bi se razmišljalo o rađanju djece. Dolazilo bi do ranog raspada braka/partnerstva što je spriječilo da par pokuša imati dijete. Dodatni razlozi su povremena razdvajanja zbog posla ili studija te razlike u mišljenjima među partnerima. Tamo gdje su bile nesuglasice navodi se da muškarac nije bio voljan imati dijete. Treća skupina žena koja je dobrovoljno bez djece navode da su kasno ušle u brak ili jednostavno nisu željele imati ih. Ostali općeniti razlozi koji su se naveli su bili zdravstveni razlozi.

Mills, Tanturri, Rotkirch, Sobotka, Takacs, Miettinen, Faludi, Kantsa i Nasiri (2015) smatraju da nije jednostavno razlikovati dobrovoljno od nedobrovoljnog neimanja djece. Žena koja stalno odgađa rađanje djece do te točke kada više nije moguće roditi s vremenom se može svrstati u kategoriju nenamjernog neimanja djece, iako je početno pripadala dobrovoljnim neimateljima djece. Postoji drugi naziv za one osobe koje konstantno odgađaju rađanje te ih literatura svrstava u stalne odgađače. Također se dobrovoljno neimanje djece kod žena može u nekom trenutku života promijeniti. Nepredvidivost je potaknuta uočenim i stvarnim poteškoćama u koordinaciji sukobljene i snažne međuovisnosti plaćenog rada i imanja djece. Za roditeljstvo se može smatrati da traži potpunu predanost pa stoga osobe bez djece smatraju to udarom na svoju neovisnost i materijalnu sigurnost. Mikro čimbenici koji povećavaju izgleda za ostajanjem bez djece su brojni. Neki od njih su: biti jedino dijete u obitelji, ostati samac tokom života ili se kasno vjenčati ili, u konačnici, doživjeti bračni poremećaj. S druge strane glavni makro čimbenici neimanja djece su: demografske i obiteljske promjene, promjena ideala veličine obitelji, društveno prihvaćanje neimanja djece, politike i vrste socijalnog režima i rastući stupanj obrazovanja žena.

Keizer, Dykstra i Jansen (2008) navode da obrazovna postignuća povećavaju vjerojatnost ostanka bez djece kod žena. Nadalje, kod žena stabilna karijera također povećava vjerojatnost ostanka bez djece. Žena karijeru smatra nespojivom s odgojem djece. S druge strane, kod muškaraca povećava vjerojatnost imanja djece. Neimanje partnerstva i postojanje više partnerstva predstavlja snažnu odrednicu neimanja djece, posebice kod muškaraca. Veliki utjecaj na neimanje djece ima i ostanak bez partnera tijekom plodnih godina. Zbog boljeg razumijevanja suvremenih stopa neimanja djece, autori tvrde da bi se roditeljstvo, bračna povijest i rad trebali proučavati zajedno. Također, veća je vjerojatnost da će oni koji su raskinuli partnerstvo ostati bez djece od onih koji imaju jedno trajno partnerstvo.

4. EMPIRIJSKA ANALIZA ODGODE RAĐANJA I NEIMANJE DJECE U EUROPSKIM ZEMLJAMA

4.1. Podaci, varijable i statističke metode

U empirijskom dijelu rada jedan od glavnih izvora podataka je Europsko društveno istraživanje (ESS runda 9, 2018). Radi se o dugogodišnjoj i opsežnoj bazi anketnih podataka koja pruža uvid u mišljenja, stavova, sklonosti, ideja i uvjerenja stanovnika europskih država. Baza je temeljena na anketnim podacima ispitanika u preko 30 europskih zemalja. Ispitanici su sve osobe starije od 15 godina s prebivalištem u privatnim kućanstvima, bez obzira na nacionalnost, državljanstvo, jezik ili pravni status, u zemljama sudionicama. Postoji 9 rundi istraživanja koje se sastoje od više manje sličnih anketnih pitanja na koja ispitanici odgovaraju. Postoje različite grupe podataka koje pruža ova istraživačka baza. To su korištenje medija i njihovo povjerenje, politika i politički interesi, socio-demografski pokazatelji, subjektivno blagostanje, religija, društveni i poslovni interesi itd.

U ovom radu su korišteni podaci iz devete, trenutačno zadnje runde iz 27 europskih zemalja. Zemlje koje su obuhvaćene u istraživanju su: Austrija, Belgija, Bugarska, Švicarska, Cipar, Češka, Njemačka, Danska, Estonija, Španjolska, Finska, Francuska, Velika Britanija, Hrvatska, Mađarska, Irska, Island, Italija, Litva, Latvija, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugal, Švedska, Slovenija i Slovačka.

Osim već navedenog Europskog društvenog istraživanja u istraživanju se koriste podaci s Eurostata i Human Fertility Database-a (HFD). Od statističkih metoda u radu se koristi deskriptivna statistika s tehnikama dijagrama raspršenosti, izračun koeficijenta korelacije, ANOVA te hi kvadrat test.

Hi kvadrat test je prikladna metoda za ovu analizu. Pomoću nje se želi uvidjeti jesu li dvije varijable povezane ili ne. U ovoj analizi postoji razdioba po kategorijama gdje se želi vidjeti u kojoj su povezanosti neimanje/imanje djece s bračnim statusom i obrazovanjem. Metoda je upotrijebljena koristeći se Excel-om.

U radu će se empirijski istražiti 3 glavna cilja. Prvi cilj jest istražiti je li veća prosječna dob pri rađanju prvog djeteta povezana s nižim TFR-om. Tu se koriste podaci s Eurostata o totalnoj stopi fertiliteta (TFR) i prosječnoj dobi pri rađanju prvog djeteta za europske zemlje. Zatim, za drugi cilj ispituje se je li u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta veća i razina neimanja djece. Tu se koriste podaci o kohortama žena sa HFD-a. U trećem cilju se

ispituje razlika majki od žena bez djece te kako se razliku majke po broju djece. Tu se koriste podaci iz Europskog društvenog istraživanja. Ispitanici su žene iz 27 europskih zemalja koje su postavljene po dobnim skupinama: 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54 i 55-59 godina. Varijable koje se koriste u ovoj analizi su (s izvornim nazivima iz ESS baze):

Dob: AGEA Age of respondent, calculated

Spol: GNDR Gender

Varijable o djeci. BTHCLD Ever given birth to/fathered a child (imate/nemate dijete) i NBTHCLD Number of children ever given birth to/fathered (broj djece)

Bračni status: MARITALB Legal marital status, post coded

Obrazovanje: EISCED Highest level od education, ES-ISCED

U mojoj analizi su kategorije varijabli prekodirane i spojenje kako bi se mogla provesti analiza.

Varijabla spol je izvorno imala oznaku 1 koja je označavala da se radi o muškom ispitaniku i oznaku 2 koja je označavala da se radi o ženskoj ispitanici te oznaku 9 koja je označavala da ispitanik nije dao odgovor kojeg je spola. Oznaka 1 je prekodirana u „Muško“. Oznaka 2 je prekodirana u „Žensko“ te se koristi za daljnju analizu dok je oznaka 9 uklonjena iz uzorka varijabli potrebnih za analizu.

Varijabla dob je sažeta iz jednogodišnjih u petogodišnja razdoblja zbog provedbe analize te su u uzorku ostavljene žene stare od 30 do 59 godina.

Varijabla bračni status je izvorno sadržavala kategorije od 1 do 6 koje su se za potrebe analize organizirale drugačije. Tako se kategorija u braku (izvorno kategorija 1) povezala sa kategorijom u zakonskoj priznatoj izvanbračnoj zajednici (izvorno kategorija 2) iz razloga što je njih inače bilo jako malo. Zajedno izjednačeni čine kategoriju „U braku“. Nadalje kategorija pravno odvojeni (izvorno kategorija 3) se povezala sa kategorijom pravno razvedeni (izvorno kategorija 4) te zajedno čine novu kategoriju „Rastava/razvod“. Kategorija 5 sadržava one ispitanice čiji je bračni ili civilni partner umro te je naziv kategorije izmijenjen u kategoriju „Udovištvo“. U zadnjoj kategoriji 6 su sve one ispitanice koje su navele da nisu bile niti u jednoj od navedenih prethodnih kategorija te čine kategoriju „Nikad u braku“. Treba napomenuti da je iz uzorka maknuta kategorija 77, 88 i 99 koje označavaju one ispitanike koji nisu znali ili nisu htjeli odgovoriti na postavljeno pitanje o bračnom statusu.

Varijabla obrazovanje je izvorno sadržavala 7 kategorija koje su sažete u 3 kategorije sa razinama nisko, srednje i visoko obrazovanje. Takva klasifikacija se sažela prema Eurostat-ovoj klasifikaciji¹ obrazovanja gdje kategorije 1 i 2 čine nisko obrazovanje, kategorije 3 i 4 čine srednje obrazovanje te kategorije od 5 do 7 čine visoko obrazovanje. Također su i u ovoj varijabli maknute kategorije 55, 77, 88 i 99 koje su označavale ostalo i one ispitanike koji nisu dali odgovor o pitanju kojeg su obrazovnog statusa.

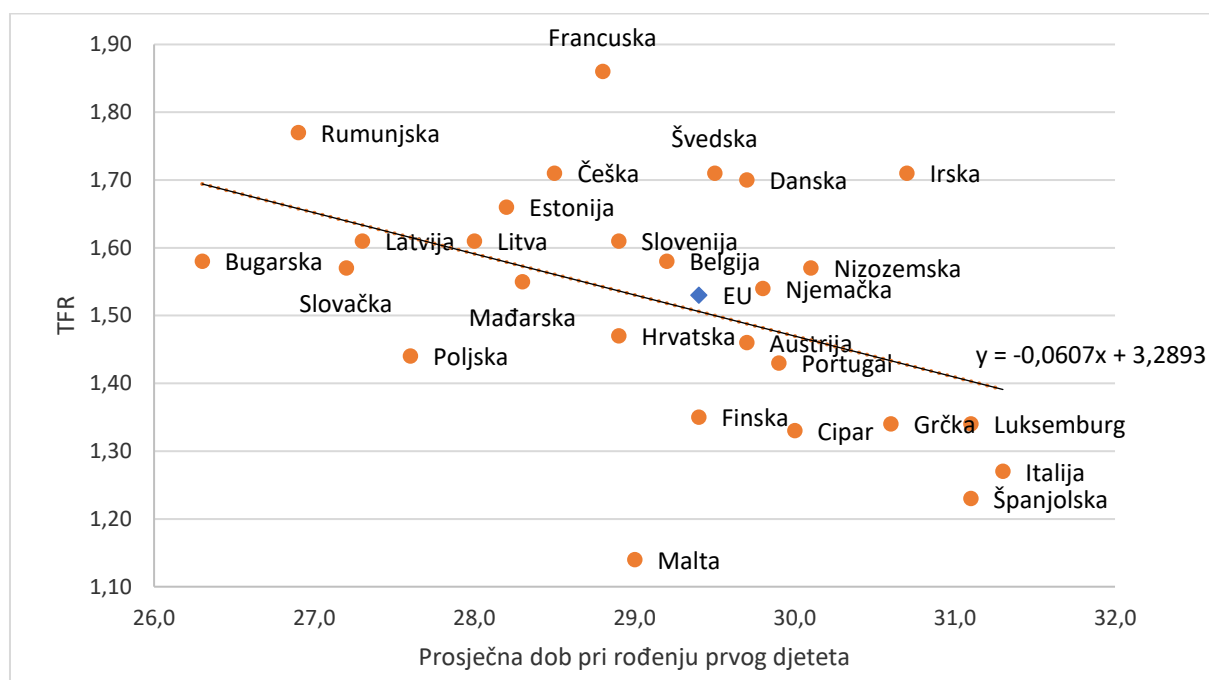
Varijabla majčinstvo je sadržavala kategorije 1 koja označava da je žena rodila i kategoriju 2 koja označava da žena nije nikad postala majka.

4.2. Čimbenici povezani s odgodom rađanja i neimanjem djece u europskim zemljama

U ovom potpoglavlju prelazi se na empirijsku analizu ovog rada te se prikazuju dobiveni rezultati. Prvi cilj rada jest vidjeti je li povećanje prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta povezano s nižom stopom totalnog fertiliteta. Sljedeći grafikon daje rezultat prve analize rada.

¹ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_\(ISCED\)#Correspondence_between_ISCED_2011_and_ISCED_1997](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_(ISCED)#Correspondence_between_ISCED_2011_and_ISCED_1997)

Grafikon 14 Povezanost između prosječne dob pri rađanju prvog djeteta i TFR-a

Izvor: Eurostat (2021), izračun autora

Dobiveni rezultat je u skladu s očekivanjima na temelju mojeg pregleda literature. Dakle, kako raste prosječna dob pri rađanju prvog djeteta tako stopa totalnog fertiliteta opada. To znači da što žene kasnije rađaju, to je manja šansa da će roditi više djece (Beaujouan i Berghammer, 2019; Sobotka, 2004; Obradović i Čudina-Obradović, 1999). Također negativnu povezanost TFR-a i prosječne dobi dobi pri rađanju prvog djeteta pokazuje i dobiveni koeficijent korelacije koji iznosi -0,45773. Dobivena jednadžba jednostavne linearne regresije iznosi:

$$y = -0,0607x + 3,2893$$

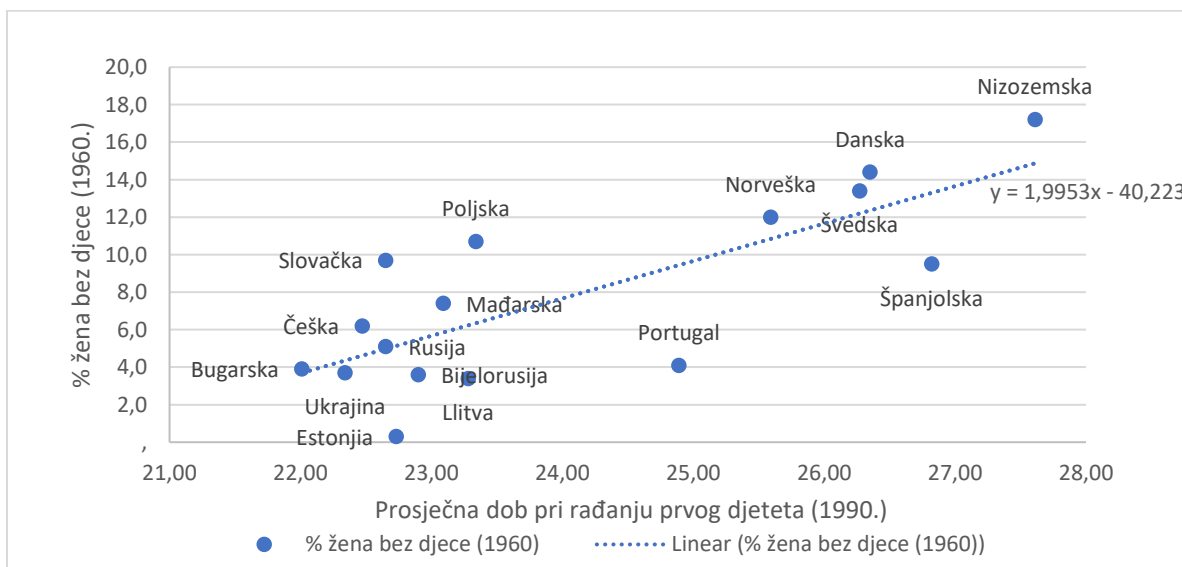
Ona ukazuje da ako se prosječna dob pri rađanju prvog djeteta poveća za 1 godinu onda se TFR u prosjeku smanji za 0,0607.

Gledano na razini EU stopa totalnog fertiliteta iznosi 1,53 te prosječna dob žene koja rađa svoje prvo dijete iznosi 29,4 godine. To potvrđuje već navedene rezultate prethodnih istraživanja koje su se u pregledu literature spomenuli. Iz grafičkog prikaza može se uočiti da jedino Francuska vidljivije odskaače od trend linije čiji je TFR na najvišoj razini te prosječna dob pri rađanju prvog djeteta je ispod razine EU. Takav pozitivan trend u Francuskoj je zbog najmanje razlike između prosječne namjeravane i ukupne ostvarene plodnosti (Beaujouan i Berghammer, 2019). Dok Francuska iskače od trenda (regresijskog pravca) u pozitivnom smislu isto tako Malta iskače u

negativnom smislu. Njihov TFR je na najnižoj razini ostalih europskih zemalja, dok je prosječna dob pri rađanju prvog djeteta okvirno na razini EU.

Kao što se već navelo drugi cilj ovog rada jest ispitati je li u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta veća i razina neimanje djece. U analizi su uzete 3 različite kohorte žena bez djece koje su rođene 1960., 1970. i 1974. godine. Udio žena rođenih 1960. bez djece je povezan s prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta u 1990. Isti taj postupak je napravljen za žene bez djece rođene 1970. i 1974. godine. Sljedeća tri grafikona daju rezultate ove druge analize rada.

Grafikon 15 Prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (1990.) i % žena bez djece u kohorti rođenih 1960. godine

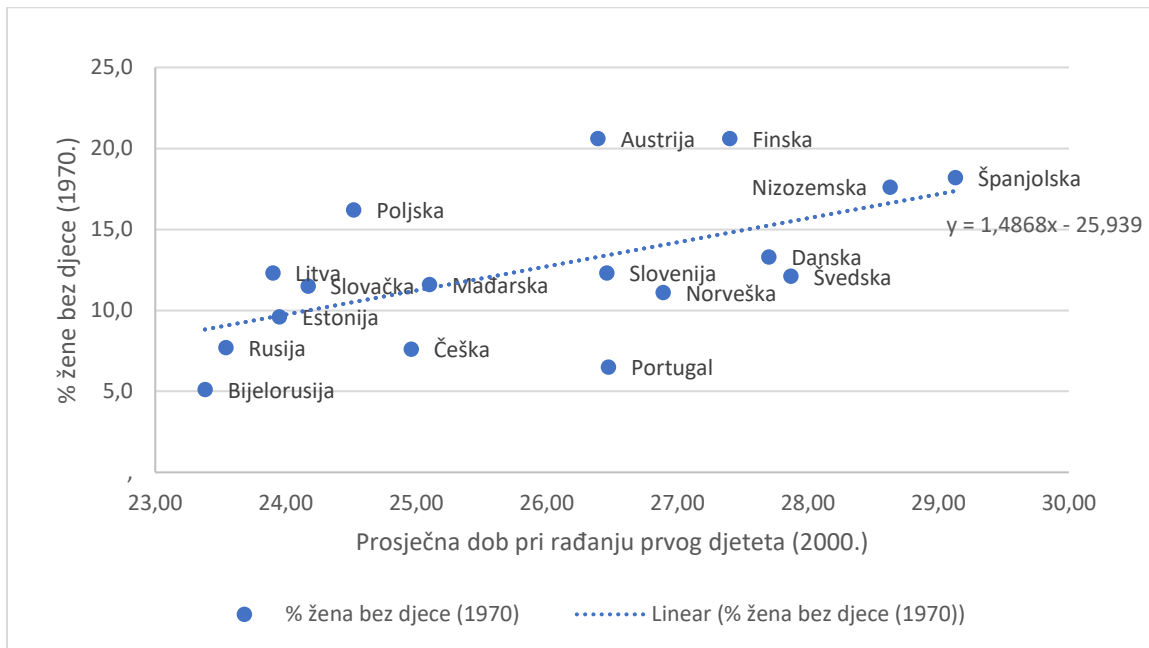
Izvor: Human Fertility Database (2021), izračun autora

Grafikon 15 ukazuje na to da postoji povezanost između prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta i neimanja djece. Dobivena jednačba jednostavne linearne regresije glasi:

$$y = 1,9953x - 40,223$$

To znači da ako prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (1990.) poraste za 1 godinu onda se % žena bez djece u kohorti rođenih 1960. godine u prosjeku poveća za 1,9953. Nadalje, koeficijent korelacije iznosi 0,776546 što ukazuje na jaku pozitivnu povezanost ovih dviju varijabli.

Grafikon 16 Prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (2000.) i % žena bez djece u kohorti rođenih 1970. godine

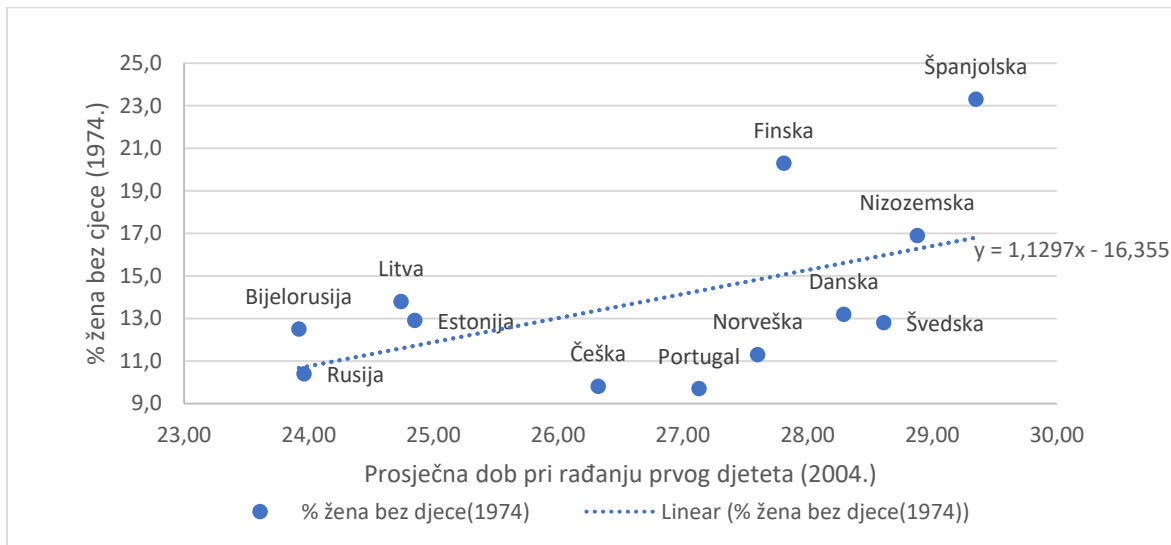
Izvor: Human Fertility Database (2021), izračun autora

Za kohortu žena bez djece rođenih 1970. godine i prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta (2000.) postoji slabija pozitivna povezanost od prethodne kohorte (1960.). To nam ukazuje dobivena jednostavna linearna jednadžba koja glasi:

$$y = 1,4868x - 25,939$$

što znači da ako prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (2000.) poraste za 1 godinu onda se % žena bez djece u prosjeku poveća za 1,4868. Dodatan kriteriji koji ukazuje na pozitivnu povezanost ovih dviju varijabli jest koeficijent korelacije koji iznosi 0,587267. On je niži od prethodno dobivenog koeficijenta korelacije iz grafikona.

Grafikon 17 Prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (2004.) i % žena bez djece u kohorti rođenih 1974. godine

Izvor: Human Fertility Database (2021), izračun autora

Za kohortu žena rođenih bez djece 1974. godine i prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta (2004.) postoji najslabija pozitivna povezanost. To se grafički može vidjeti po slabo pozitivno nagnutom trendu odnosno regresijskom pravcu. Jednostavna linearna regresijska jednadžba glasi:

$$y = 1,1297x - 16,355$$

Dakle, ako prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (2004.) poraste za 1 godinu onda se u prosjeku % žena bez djece rođenih 1974. godine poveća za 1,1297. Izračunati koeficijent korelacije iznosi 0,526868 te potvrđuje srednje pozitivnu povezanost spomenutih varijabli.

Zaključno gledano, u sva tri promatrana grafikona je pronađena pozitivna povezanost između ovih dviju varijabli. To dovodi do prihvaćanja hipoteze da u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta raste i razina neimanje djece kod žena. Također treba napomenuti da što je mlađa kohorta žena rođenih bez djece to je slabija pozitivna povezanost te varijable i prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta. To potvrđuje već navedenu tezu (tvrdnju) iz rada i analize Miettinen, Rotkirch, Szalma, Donno i Tanturri (2015).

Posljednji cilj analize rada jest vidjeti kako se u europskim zemljama razlikuju majke od žena bez djece, odnosno kako se razlikuju žene prema broju djece.

Za početak se želi okvirno prikazati u kakvoj su povezanosti bračni status i prosječan broj djece koje će kroz analizu i testiranje točno utvrditi njihova (ne)povezanost. Za primjer je uzeta dobna skupina žena od 30 do 34 godine.

Tablica 2 Prosječan broj djece s obzirom na bračni status za dobnu skupinu 30-34

	Prosječan broj djece
30-34	1,07
Nikad u braku	0,63
Razvod/rastava	1,43
U braku	1,50
Udovištvo	1,22

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Žene u braku u dobi 30 do 34 imaju u prosjeku 1,5 djeteta. One koje nisu nikad bile u braku imaju više nego duplo manje djece u prosjeku. To sugerira da je bračni status, za ovu dobnu skupinu, povezan sa prosječnim brojem djece.

Pomoću ANOVA tablice se testira da li postoji razlika u prosjecima među grupama odnosno u ovom slučaju su grupe bračni statusi i obrazovne kategorije. Ispituje se da li se prosječni broj djece razlikuje za pojedine bračne statuse odnosno da li se prosječan broj djece razlikuje za pojedine obrazovne kategorije. Drugačije rečeno, ispituje se postoji li razlika u prosječnom broju djece između žena s niskim, srednjim i visokim obrazovanjem i razlikuje li se prosječan broj djece između žena koje su u braku, koje nikad nisu bile u braku ili koje su udovice i razvedene. Ako je signifikantan rezultat ANOVA tablica nam govori da neka razlika postoji.

Rezultat moje analize potvrđuje da se za dobnu kategoriju od 30 do 34 prosječan broj djece razlikuje među obrazovnim kategorijama žena. Evo rezultata moje analize.

Tablica 3 ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-34 godina

Izvor varijacije	SS	df	MS	F	P-value	F krit
Između grupa	105,0822	2	52,54108	47,19772	0	3,001613
Unutar grupa	1700,988	1528	1,113212			
Ukupno	1806,071	1530				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Iz tablice 3 se može vidjeti kako p vrijednost iznosi 0 što je manje od 0,05 razine značajnosti, odnosno pronađena je statistički signifikantna razlika. Na to nam ukazuje i podatak da je $F > F$

krit odnosno $47,197 > 3,001$. Time se odbacuje nulta hipoteza te postoji razlika u prosječnom broju djece s obzirom na razinu obrazovanja žene u ovoj dobnoj skupini.

Cjelokupna analiza ANOVA-e uz pripadajuće dobivene p vrijednosti ukazuju na iste rezultate koji su dobiveni za dobnu skupinu od 30 do 34 godine: da postoje statistički signifikantne razlike u prosječnom broju djece među obrazovnim kategorijama. Stoga je analiza pojedinačnih dobnih skupina prikazana u prilogu na kraju rada. Sljedeća tablica 4 prikazuje rezultat ANOVA tablice za cjelokupni dobni raspon koji se promatra u analizi rada odnosno od 30 do 59 godina. Testira se da li postoje razlike u prosječnom broju djece među obrazovnim kategorijama.

Tablica 4 ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-59 godina

Izvor varijacije	SS	df	MS	F	P-value	F krit
Između grupa	273,1586	2	136,5793	99,95805	0	2,996522
Unutar grupa	15524,65	11362	1,366366			
Ukupno	15797,81	11364				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Prikazani rezultati tablice ANOVA govore da postoji signifikantna statistička razlika između obrazovanja i prosječnog broja djece. Tablica ANOVA sadrži pripadajuću p vrijednost za promatrani cjelokupni dobni raspon te iznosi 0 što je manje od 0,5 razine signifikantnosti, što potvrđuje i to da je $F > F$ krit. Dakle, za promatrani cijeli dobni raspon od 30 do 59 godina može se zaključiti da se prosječan broj djece razlikuje između žena s niskim, srednjim i visokim obrazovanjem.

Kada se gleda postoji li razlika u prosječnom broju djece među bračnim kategorijama žena, sljedeća tablica 5 prikazuje dobivene rezultate.

Tablica 5 ANOVA – bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-59 godina

Izvor varijacije	SS	Df	MS	F	P-value	F krit
Između grupa	2099,651	3	699,8838	580,4707	0	2,605691
Unutar grupa	13698,16	11361	1,205718			
Ukupno	15797,81	11364				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Dobivena p vrijednost iznosi 0 te je manja od 5-postotne razine značajnosti. To dovodi do zaključka da za cijeli promatrani dobni raspon (30-59 godina) postoji razlika u prosječnom broju djece među bračnim statusima žena. Drugim riječima, postoji razlika u prosječnom broju

djece između žena koje su u braku, koje nikad nisu bile u braku ili koje su udovice i razvedene. Također iz tablice 5 je vidljivo da je $F > F_{krit}$ čime se odbacuje nulta hipoteza da ne postoji razlika u prosječnom broju djece između bračnih statusa žena.

Nadalje, pomoću hi kvadrat testa želi se vidjeti u kojoj su povezanosti neimanje/imanje djece s bračnim statusom i obrazovanjem. Dobiveni rezultati prikazuju sljedeće stanje.

Tablica 6 Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 30-59 godina

DOB	Hi kvadrat	p vrijednost
30-34	313,75	1,0508E-67
35-39	260,02	4,45289E-56
40-44	357,16	4,19154E-77
45-49	277,67	6,77529E-60
50-54	345,63	1,3196E-74
55-59	405,67	1,30868E-87

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Dobivena tablica 6 prikazuje povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za cjelokupni dobni raspon od 30 do 59 godine. Tablica daje sažeti pregled rezultata hi kvadrat testa za svaku dobnu skupinu za bračni status. U prilogu na kraju rada su stavljeni pojedinačne tablice s distribucijama za svako petogodište koje se analiziralo u radu. Prikazani rezultati hi kvadrat testa s pripadajućim p vrijednostima ukazuju da je bračni status signifikantan odnosno povezan s imanjem djece u svakoj promatranoj petogodišnjoj dobnoj skupini. Dobivene p vrijednosti su signifikantne odnosno manje od 0,05 razine značajnosti čime se podupire moja pretpostavka da su majčinstvo i bračni status nekako povezani. Takvi rezultati idu u prilog razmišljanju (očekivanju) da možda žene koje su ušle u brak imaju veće šanse da su već postale majke. Drugim riječima, velika većina žena koje su majke su u braku. Za zadnju dobnu skupinu žena od 55 do 59 godina rezultati ukazuju na već spomenutu povezanost majčinstva i bračnog statusa. Jedina iznimka jest da kod ovih žena, za razliku od prijašnjih dobnih skupina, se povećao broj majki koje su udovice. To i ima logike jer je to starija dobna skupina u kojoj su žene već otkad majke, a postoji vjerojatnost da im je partner umro.

Isto tako se želi vidjeti u kakvom su odnosu obrazovanje i majčinstvo odnosno jesu li nekako povezani. Tablica 7 prikazuje rezultate hi kvadrat testa s odgovarajućim p vrijednostima za svaku dobnu skupinu koja je promatrana u analizi rada. Na taj način se želi dati sažeti prikaz cjelokupnog dobnog raspona. U prilogu na kraju rada su stavljeni pojedinačne tablice s distribucijama za svako petogodište koje se analiziralo u radu.

Tablica 7 Povezanost obrazovanja s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 30-59 godina

DOB	Hi kvadrat	p vrijednost
30-34	37,77	6,28291E-09
35-39	2,76	0,252
40-44	2,27	0,321
45-49	2,33	0,312
50-54	4,73	0,094
55-59	5,49	0,064

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Dobiveni rezultati hi kvadrat testa ukazuju da postoji povezanost između obrazovanja i imanja/neimanja djece samo u najmlađoj dobnoj skupini, među dobnim skupinama koje su se analizirale u radu. Dakle, za dobnu skupinu od 30 do 34 godine rezultat hi kvadrat testa s pripadajućom p vrijednosti je signifikantan (na razini od 0,05) na temelju čega se zaključuje da postoji povezanost. Za sve sljedeće dobne skupine obrazovanje i imanje/neimanje djece nije povezano. Na to ukazuju njihove dobivene p vrijednosti koje su veće od 0,05 razine značajnosti. Također treba napomenuti da se dobivena p vrijednost smanjuje nakon dobne skupine 40 do 44 godine te se u svakoj od sljedećih petogodišta približava signifikantnoj razini od 0,05. Štoviše, u zadnjoj dobnoj kohorti (55 do 59 godina) dolazi do podjednagog broja žena koje imaju djecu a imaju srednje ili visoko obrazovanje. Na to i ukazuje dobivena p vrijednost koje iznosi 0,064 te je vrlo blizu 0,05 razine značajnosti.

4.3. Sažetak dobivenih rezultata

Iz prikazanih analiza dovodi se do sljedećih zaključaka. Analiza podataka iz Europskog društvenog istraživanja za žene u dobi od 30 do 59 godina pokazala je da u svakoj od petogodišnjih razmatranih dobnih kohorti postoji razlika u prosječnom broju djece između žena koje su u braku, koje nikad nisu bile u braku ili koje su udovice i razvedene. Jednako tako, analiza je pokazala da se prosječan broj djece razlikuje između žena s niskim, srednjim i visokim obrazovanjem.

Nadalje, analiza podataka iz Europskog društvenog istraživanja za žene u dobi od 30 do 59 godina pokazala je da postoji povezanost između obrazovanja i imanja/neimanja djece samo u najmlađoj dobnoj skupini (30 do 34 godine). U ostalim analiziranim petogodišnjim dobnim skupinama ne postoji statistički signifikantna (uz razinu signifikantnosti 0,05) povezanost između obrazovanja i imanja/neimanja djece.

Gledano prema bračnom statusu, tu se također dolazi do rezultata da je bračni status povezan s imanjem/neimanjem djece. To vrijedi za sve promatrane petogodišnje dobne skupine od 30 do 59 godina.

Što se tiče prvog cilja ovog rada, a to je ispitati kako utječe prosječna dob pri rađanju prvog djeteta na stopu totalnog fertiliteta, rezultati su sljedeći. Rezultati koje sam dobila u analizi su u skladu s mojim očekivanjima. Dakle, kako raste prosječna dob pri rađanju prvog djeteta tako stopa totalnog fertiliteta opada.

Što se tiče drugog cilja, sumirano se navode sljedeći rezultati. U zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta raste razina neimanja djece kod žena. Dakle, postoji pozitivna povezanost tih dvaju čimbenika. Takav rezultat potvrđuje moja očekivanja koja su bazirana na pregledu dosadašnje literature tog područja.

5. ZAKLJUČAK

Europa se zadnjih 4 desetljeća bori sa sve učestalijom odgodom rađanja (Beaujouan, Sobotka, 2019; Sobotka, 2017). Pad totalne stope fertiliteta je zabilježen u svakoj europskoj zemlji. Štoviše, prema UN-ovim podacima stanovništvo Europe se ne obnavlja od 1974. godine. Od te godine stopa totalnog fertiliteta ne prelazi granicu od 2,1 djeteta rođenog po majci. Žene postaju svjesnije svojih mogućnosti koje u prošlosti nisu mogle koristiti. Ustaljen način života svake žene je bio prilagođen obitelji odnosno mužu i rađanju djece. Muškarac je bio taj koji je hranio cijelu obitelj, a jedina ženina briga je bila voditi domaćinstvo.

Kako su se gospodarske i društvene okolnosti mijenjale tako je žena postajala samostalnija i svjesnija da treba izgraditi svoj identitet kroz samoobrazovanje i ulazak u poslovni svijet. Na taj način je odgoda rađanja postala dio svakodnevnice žena i obitelji. Žena je ta koja ima pravo veta i bira trenutak kada želi postati majka. Bitni čimbenici koji utječu na trend odgode rađanja su poboljšanje obrazovne razine žena, upotreba kontracepcije, rast želje za samoispunjenjem i osobnim razvojem, zaposlenost i jačanje poslovne karijere. Kasnije kada žena i postane majka ona je sklona većem posvećivanju poslovnom životu nego majčinskom (Zsembik i Gui, 2016). Time se smanjuju i rađanja drugog, trećeg ili više djece (Nitsche i Brückner, 2021).

Gledano na razini Europske unije, prosječna dob žene pri rađanju prvog djeteta iznosi oko 29 godina (Eurostat, 2021). Očekuje se da će se trend sve kasnijeg rađanja nastaviti zahvaljujući socio-ekonomskim i kulturnim promjenama. Na razini Europe, žene u Bugarskoj i Rumunjskoj imaju najniže godina pri rađanju prvog, drugog djeteta i više djece. S druge strane, na najvišoj razini prosječne dobi nalaze se Španjolska i Italija (32 godine).

Druga bitna stavka ovog rada jest neimanje djece. U današnje vrijeme ta pojava sve je učestalija. S odgodom rađanja na kraju se dolazi do takvog završetka reproduktivnog razdoblja. Udio žena bez djece u Europi kroz razdoblje od 1930. do 1970. godine se grafički kretao u obliku slova U (Beaujouan, Sobotka, Brzozowska i Zeman, 2017). Od sredine 20. stoljeća, u mnogim zapadnoeuropskim zemljama, zabilježen je sve veći udio žena i muškaraca bez djece. Takvo ponašanje se smatra „postmodernim“ fenomenom (Kreyenfeld i Konietzka, 2017). Visoka razina udjela žena bez djece (oko 20 %), za dob žena od 40 do 44 godine, bilježi se u Austriji, Finskoj, Engleskoj i Walesu (OECD, 2021). Najniže razine bilježe Češka, Slovenija i Latvija s oko 5 % žena bez djece.

Empirijska analiza provedena u diplomskom radu daje odgovore na tri postavljena istraživačka pitanja. Prvo, ispitalo se je li veća prosječna dob pri rađanju prvog djeteta povezana s nižim

TFR-om. Drugo, ispitalo se je li u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju veća i razina neimanja djece. Treće, ispitalo se kako se u europskim zemljama majke razlikuju od žena bez djece, odnosno kako se razlikuju prema broju djece.

Rezultati vezani uz prvi cilj pokazali su da kako raste prosječna dob pri rađanju prvog djeteta tako stopa totalnog fertiliteta opada. To znači da što žene kasnije rađaju, to je manja šansa da će roditi više djece (Beaujouan i Berghammer, 2019; Sobotka, 2004; Obradović i Čudina-Obradović, 1999). Za analizu povezanu s drugim ciljem uzete su 3 različite kohorte žena bez djece koje su rođene 1960., 1970. i 1974. godine. Udio žena rođenih 1960. bez djece je povezan s prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta 30 godina kasnije (1990. godine). Isti taj postupak je napravljen za žene bez djece rođene 1970. i 1974. godine. Rezultati ukazuju da postoji pozitivna povezanost između ovih dviju varijabli te da u zemljama s većom prosječnom dobi pri rađanju prvog djeteta raste i razina neimanje djece kod žena. Također treba napomenuti da što je mlađa kohorta žena rođenih bez djece to je slabija pozitivna povezanost te varijable i prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta.

Rezultati vezani uz treći cilj ovog rada govore da za žene u dobi od 30 do 59 godina, u svakoj od petogodišnjih razmatranih dobnih kohorti, postoji razlika u prosječnom broju djece između žena koje su u braku, koje nikad nisu bile u braku ili koje su udovice i razvedene. Također, analiza je pokazala da se prosječan broj djece razlikuje između žena s niskim, srednjim i visokim obrazovanjem.

S druge strane, analiza podataka iz Europskog društvenog istraživanja za te iste dobne skupine pokazuje da postoji povezanost između obrazovanja i imanja/neimanja djece samo u najmlađoj dobnoj skupini (30 do 34 godine). U ostalim analiziranim dobnim skupinama ne postoji povezanost između obrazovanja i imanja/neimanja djece. Gledano prema bračnom statusu, postoji povezanost bračnog statusa i imanja/neimanja djece za sva promatrana petogodišnja razdoblja odnosno sve dobne skupine od 30 do 59 godina.

Zaključno, neupitno je da će odgoda rađanja i sve učestalije neimanje djece i dalje biti aktualna tema u demografskim krugovima, ali i gospodarskim, zbog međupovezanosti demografskih procesa s gospodarskima i važnosti problematike ispodzamjenskog fertiliteta u europskim zemljama.

LITERATURA

1. Akrap, A i Čipin, I. (2011). Usklađivanje poslovnog i obiteljskog života u Hrvatskoj: utjecaj na fertilitet. *Društvena istraživanja*, 20 (1 (111)), 47-68.
<https://doi.org/10.5559/di.20.1.03>.
2. Beaujouan, E. (2010). How is fertility affected by separation and repartnering?. Working Paper. *Population & Societies* No.464 February 2010, Ined. URL:
<http://eprints.soton.ac.uk/id/eprint/151509>.
3. Beaujouan, E. (2018). Late fertility intentions and fertility in Austria. *Vienna Institute of Demography Working Papers*, No. 06/2018. doi:
<http://hdl.handle.net/10419/207049>.
4. Beaujouan E. (2020). Latest-Late Fertility? Decline and Resurgence of Late Parenthood Across the Low-Fertility Countries. *Population and development review*, 46(2), 219–247. <https://doi.org/10.1111/padr.12334>.
5. Beaujouan, E. i Berghammer, C. (2019). The Gap Between Lifetime Fertility Intentions and Completed Fertility in Europe and the United States: A Cohort Approach. *Population Research Policy Review* 38, 507–535 (2019).
<https://doi.org/10.1007/s11113-019-09516-3>.
6. Beaujouan, E., Brzozowska, Z. i Zeman, K. (2016). The limited effect of increasing educational attainment on childlessness trends in twentieth-century Europe, women born 1916-65. *Population studies*, 70(3), 275–291.
<https://doi.org/10.1080/00324728.2016.1206210>.
7. Beaujouan, E. i Sobotka, T. (2019). Late childbearing continues to increase in developed countries. *Population & Societies*, 1(1), 1-4.
<https://doi.org/10.3917/popsoc.562.0001>.
8. Beaujouan, E., Sobotka, T., Brzozowska, Z. i Zeman, K. (2017). Has childlessness peaked in Europe?. *Population & Societies*, 1(1), 1-4.
<https://doi.org/10.3917/popsoc.540.0001>.
9. Beaujouan, E. i Toulemon, L. (2021). European countries with delayed childbearing are not those with lower fertility. *Genus* 77, 2 (2021). <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00108-0>.
10. Čipin, I. (2011). Obrazovanje i fertilitet zaposlenih žena u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 20 (1 (111)), 25-46. <https://doi.org/10.5559/di.20.1.02>.

11. Čipin, I., Međimurec, P. i Vlah Jerić, S. (2016). Fertility and the changing female educational attainment in Croatia. *Stanovništvo*, 54 (2), 1-26
doi:10.2298/STNV161105008C.
12. ESHRE Capri Workshop Group. (2005). Fertility and ageing, *Human Reproduction Update*, Volume 11, Issue 3, May/June 2005, Pages 261–276,
<https://doi.org/10.1093/humupd/dmi006>.
13. ESS (runda 9, 2018). *Data and documentation by round*.
https://www.europeansocialsurvey.org/download.html?file=ESS9e03_1&c=&y=2018&loggedin. (pristupljeno: 4.5.2021.)
14. Eurostat. (2021). *Fertility indicators [DEMO_FIND__custom_815544]*.
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND__custom_815544/default/table?lang=en. (pristupljeno: 14.4.2021.)
15. Eurostat. (2021a). *Fertility rates by ages [demo_frate]*.
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en.
(pristupljeno: 14.4.2021.)
16. Eurostat. (2021). International Standard Classification of Education (ISCED).
Dostupno na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_\(ISCED\)#Correspondence_between_ISCED_2011_and_ISCED_1997](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_(ISCED)#Correspondence_between_ISCED_2011_and_ISCED_1997). (pristupljeno: 26.6.2021.)
17. Human Fertility Database (2021). *Cohort Childlessness (percent)*. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany) and Vienna Institute of Demography (Austria). <https://www.humanfertility.org/cgi-bin/main.php>. (pristupljeno: 16.4.2021.)
18. Keizer, R., Dykstra, P. A. i Jansen, M. D. (2008). Pathways into childlessness: Evidence of gendered life course dynamics. *Journal of Biosocial Science*, 40(6), 863–878. <https://doi.org/10.1017/S0021932007002660>.
19. Kreyenfeld M. i Konietzka D. (2017). *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Demographic Research Monographs (A series of the Max Planck Institute for Demographic Research). Springer, Cham. doi:10.1007/978-3-319-44667-7 ISBN: 978-3-319-44665-3.
20. Miettinen, A., Rotkirch, A., Szalma, I., Donno, A. i Tanturri, M. (2015). Increasing childlessness in Europe: time trends and country differences. *Families and Societies Working Papers Series* 33 (2015). <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/03/WP33MiettinenEtAl2015.pdf>.

21. Miettinen, A. i Szalma, I. (2014). Childlessness Intentions and Ideals in Europe. *Finnish Yearbook of Population Research*, 49, 31-55.
<https://doi.org/10.23979/fypr.48419>.
22. Mills, M. C., Tanturri, M. L., Rotkirch, A., Sobotka, T., Takacs, J., Miettinen, A., Faludi, C., Kantsa, V. i Nasiri, D. (2015). State-of-the-art report childlessness in Europe. *Families And Societies*, Vol. 2015, Issue 32.
23. Nitsche, N. i Brückner, H. (2021). Late, But Not Too Late? Postponement of First Birth Among Highly Educated US Women. *European Journal of Population* 37, 371–403 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10680-020-09571-z>.
24. Nitsche, N. i Hayford, S.R. (2020). Preferences, Partners, and Parenthood: Linking Early Fertility Desires, Marriage Timing, and Achieved Fertility. *Demography* 57, 1975–2001 (2020). <https://doi.org/10.1007/s13524-020-00927-y>.
25. Obradović, J. i Čudina-Obradović, M. (1999). Želja za djecom i apstinencija od djece: odrednice, korelati i mogućnosti društvene intervencije. *Revija za socijalnu politiku*, 6 (3), 241-258. <https://doi.org/10.3935/rsp.v6i3.281>.
26. OECD. (2021). OECD family database. *Childlessness*.
<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>. (pristupljeno: 14.4.2021.)
27. Philipov, D. (2017). Rising dispersion in age at first birth in Europe: Is it related to fertility postponement?. *Vienna Institute of Demography Working Papers*, No. 11/2017. doi: <http://hdl.handle.net/10419/184839>.
28. Sobotka, T. (2004). *Postponement of childbearing and low fertility in Europe*. s.n.
29. Sobotka, T. (2017). Post-transitional fertility: Childbearing postponement and the shift to low and unstable fertility levels. *Vienna Institute of Demography Working Papers*, No. 01/2017. doi: <http://hdl.handle.net/10419/156318>.
30. Sobotka T. i Beaujouan E. (2018). Late Motherhood in Low-Fertility Countries: Reproductive Intentions, Trends and Consequences. In: Stoop D. (eds) *Preventing Age Related Fertility Loss*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14857-1_2.
31. Stein, P., Willen, S. i Pavetic, M. (2014). Couples' fertility decision-making. *Demographic Research*, 30(63): 1697–1732. doi: 10.4054/DemRes.2014.30.63.
32. Tanturri, M. i Mencarini, L. (2008). Childless or Childfree? Paths to Voluntary Childlessness in Italy. *Population and Development Review*, 34(1), 51-77. Retrieved April 19, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/25434658>.

33. UN. (2021.) *Annually interpolated demographic indicators*.
<https://population.un.org/wpp2019/Download/Standard/Interpolated/>. (pristupljeno: 9.2.2021.)
34. Verweij, R., Mills, M., Snieder, H. i Stulp, G. (2020). Three facets of planning and postponement of parenthood in the Netherlands. *Demographic Research*, 43(23): 659-672. doi: 10.4054/DemRes.2020.43.23.
35. Zsembik, B. i Gui, T. (2016). *Delayed Childbearing*. In Encyclopedia of Family Studies, C.L. Shehan (Ed.). <https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbef409>.

Popis tablica

Tablica 1 Specifične stopa plodnosti prema dobi majke za odabrane europske zemlje i EU (2017.-2019.).....	9
Tablica 2 Prosječan broj djece s obzirom na bračni status za dobnu skupinu 30-34	33
Tablica 3 ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-34 godina	33
Tablica 4 ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-59 godina	34
Tablica 5 ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-59 godina	34
Tablica 6 Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 30-59 godina	35
Tablica 7 Povezanost obrazovanja s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 30-59 godina	36

Popis grafikona

Grafikon 1 Kretanje stope totalnog fertiliteta na razini Europe i dijelova Europe od 1950. do 2020. godine	5
Grafikon 2 Kretanje stope totalnog fertiliteta na razini pojedinih EU zemalja kroz desetljeća (1980., 1990., 2000., 2010., 2020.)	6
Grafikon 3 Stopa totalnog fertiliteta za Grčku, Hrvatsku, Italiju, Španjolsku i Portugal s EU prosjekom (2000.-2019.)	7
Grafikon 4 Stopa totalnog fertiliteta za Dansku, Švedsku, Finsku, Njemačku i Francusku s EU prosjekom (2000.-2019.)	8
Grafikon 5 Stopa totalnog fertiliteta za Poljsku, Slovačku, Austriju, Sloveniju i Mađarsku s EU prosjekom (2000.-2019.)	9
Grafikon 6 Prosječna dob žene na porodu za 2000. i 2019. godinu.....	10
Grafikon 7 Prosječna dob žene pri prvom porodu za 2000. i 2019. godinu.....	11
Grafikon 8 Prosječna dob žene pri drugom, trećem i višem porodu za 2019. godinu	12
Grafikon 9 Udio (%) žena bez djece u dobi od 40 do 44 godine za pojedine europske zemlje za razdoblje sredina 1990. i 2010. (ili posljednja dostupna godina).....	13
Grafikon 10 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1970. godine u sjevernim i sjevernoistočnim europskim zemljama	14
Grafikon 11 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1965. godine u zapadnim europskim zemljama.....	15
Grafikon 12 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1970. godine u središnjim europskim zemljama.....	15
Grafikon 13 Udio (%) žena bez djece rođenih u kohortama od 1930. do 1970. godine u južnim i jugoistočnim europskim zemljama	16
Grafikon 14 Povezanost između prosječne dob pri rađanju prvog djeteta i TFR-a	29
Grafikon 15 Prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (1990.) i % žena bez djece u kohorti rođenih 1960. godine.....	30
Grafikon 16 Prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (2000.) i % žena bez djece u kohorti rođenih 1970. godine.....	31
Grafikon 17 Prosječna dob pri rađanju prvog djeteta (2004.) i % žena bez djece u kohorti rođenih 1974. godine.....	32

Prilozi

ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 35-39 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	72,69583	2	36,34792	27,81245	1,28E-12	3,00078
Unutar grupa	2326,271	1780	1,306894			
Ukupno	2398,967	1782				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 40-44 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	10,8141	2	5,407048	4,037821	0,017792	3,000607
Unutar grupa	2467,962	1843	1,3391			
Ukupno	2478,776	1845				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 45-49 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	33,08913	2	16,54457	12,76067	3,12E-06	3,000335
Unutar grupa	2530,822	1952	1,296528			
Ukupno	2563,911	1954				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 50-54 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	28,40865	2	14,20433	10,21641	3,84E-05	3,000026
Unutar grupa	2908,6	2092	1,390344			
Ukupno	2937,009	2094				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: obrazovanje i prosječan broj djece za dobnu skupinu 55-59 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	9,17233	2	4,586165	3,382957	0,034131	2,99999
Unutar grupa	2860,459	2110	1,355668			
Ukupno	2869,631	2112				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 30-34 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	295,092	3	98,36401	99,41086	6,56E-59	2,610577
Unutar grupa	1551,488	1568	0,989469			
Ukupno	1846,58	1571				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 35-39 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	258,898	3	86,29933	71,73905	8,51E-44	2,609904
Unutar grupa	2140,069	1779	1,202962			
Ukupno	2398,967	1782				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 40-44 godina

<i>Izvor varijacije</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Između grupa	283,9223	3	94,64078	79,42593	2,56E-48	2,609733
Unutar grupa	2194,854	1842	1,19156			
Ukupno	2478,776	1845				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 45-49 godina

Izvor varijacije	SS	df	MS	F	P-value	F crit
Između grupa	277,2351	3	92,41169	78,84598	3,85E-48	2,609464
Unutar grupa	2286,676	1951	1,172053			
Ukupno	2563,911	1954				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 50-54 godina

Izvor varijacije	SS	df	MS	F	P-value	F crit
Između grupa	261,7255	3	87,24183	68,18816	4,57E-42	2,609158
Unutar grupa	2675,284	2091	1,279428			
Ukupno	2937,009	2094				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

ANOVA: bračni status i prosječan broj djece za dobnu skupinu 55-59 godina

Izvor varijacije	SS	Df	MS	F	P-value	F crit
Između grupa	295,4785	3	98,49285	80,73278	1,93E-49	2,60912
Unutar grupa	2574,17	2110	1,219986			
Ukupno	2869,649	2113				

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 30-34 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
30-34	961	611	1572
Nikad u braku	300	469	769
Razvod/rastava	62	18	80
U braku	594	120	714
Udovištvo	5	4	9
	Hi kvadrat	313,75	
	p-vrijednost	1,0508E-67	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 35-39 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
35-39	1438	345	1783
Nikad u braku	362	242	604
Razvod/rastava	129	27	156
U braku	934	74	1008
Udovištvo	13	2	15
	Hi kvadrat	260,02	
	p-vrijednost	4,45289E-56	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 40-44 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
40-44	1511	335	1846
Nikad u braku	250	221	471
Razvod/rastava	196	30	226
U braku	1039	81	1120
Udovištvo	26	3	29
	Hi kvadrat	357,16	
	p-vrijednost	4,19154E-77	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 45-49 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
45-49	1666	289	1955
Nikad u braku	205	153	358
Razvod/rastava	309	44	353
U braku	1114	90	1204
Udovištvo	38	2	40
	Hi kvadrat	277,67	
	p-vrijednost	6,77529E-60	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 50-54 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
50-54	1798	297	2095
Nikad u braku	161	149	310
Razvod/rastava	385	45	430
U braku	1187	98	1285
Udovištvo	65	5	70
	Hi kvadrat	345,63	
	p-vrijednost	1,3196E-74	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost bračnog statusa s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 55-59 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
55-59	1834	280	2114
Nikad u braku	103	128	231
Razvod/rastava	386	48	434
U braku	1195	92	1287
Udovištvo	150	12	162
	Hi kvadrat	405,67	
	p-vrijednost	1,30868E-87	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost obrazovanja s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 40-44 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
40-44	1511	335	1846
Nisko	186	35	221
Srednje	534	110	644
Visoko	791	190	981
	Hi kvadrat	2,27	
	p-vrijednost	0,321	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost obrazovanja s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 45-49 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
45-49	1666	289	1955
Nisko	230	35	265
Srednje	640	102	742
Visoko	796	152	948
Hi kvadrat		2,33	
p-vrijednost		0,312	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost obrazovanja s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 50-54 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
50-54	1798	297	2095
Nisko	327	41	368
Srednje	706	113	819
Visoko	765	143	908
Hi kvadrat		4,73	
p-vrijednost		0,094	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Povezanost obrazovanja s (ne)imanjem djece za žene u dobnoj skupini 55-59 godina

	Majčinstvo		Ukupno
	Da	Ne	
55-59	1834	280	2114
Nisko	403	60	463
Srednje	719	92	811
Visoko	712	128	840
Hi kvadrat		5,49	
p-vrijednost		0,064	

Izvor: ESS (runda 9, 2018), izračun autora

Životopis

Anamarija Brković rođena je 2.4.1995. godine u Zagrebu. Osnovnu školu je završila 2010. godine u Zagrebu. Maturirala je 2014. godine u Prvoj ekonomskoj školi u Zagrebu. Po završetku srednjoškolskog obrazovanja upisuje Preddiplomski sveučilišnji studij Ekonomije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Aktivno se koristi engleskim jezikom, a manje aktivno njemačkim jezikom. Od informatičkih vještina koristi se paketom Microsoft Office i statističkim programima E-Views i Stata. Ostale vještine su aktivno praćenje gospodarskih zbivanja i čitanje znanstvenih radova iz područja ekonomije. Tijekom cijelog srednjoškolskog i studenskog obrazovanja radi u području turizma i trgovine. Zahvaljujući tome ima brojne stečene vještine u radu s ljudima. U 2018. godini upisuje Diplomski sveučilišnji studij Ekonomija. Te iste godine sudjeluje na radionici Ekonometrijska evaluacija javnih politika kod voditelja radionice dr. sc. Ivana Žilića na Ekonomskom institutu u Zagrebu. U 2019. godini odrađuje stručnu praksu na Ekonomskom institutu u Zagrebu. Sudjeluje u koautorstvu s dr. sc. Jelenom Budak, dr. sc. Edo Rajh i dr. sc. Goran Buturac u znanstvenom radu Public opinion on tobacco gray market in Western Balkans: a cluster analysis approach. Također je sudjelovala na brojnim internim Znanstvenim utorcima u sklopu EIZ-a.

